

28-10-2013

CITAZIONI

Da "Dobbeltkontrakten"

1)

"En dobbeltkøksistens, der blev bragt til ophør, for at der i stedet kunne indtræde sandhet og klarhed. Som det vil fremgå hen imod slutningen af denne bog, indtrådte der hverken sandhet eller klarhed, men et fornyet dobbeltkontraktlig spil, der (gen)inddrog forfatter og kritikere"

2)

"Den rummer så voldsom en anklage mod en række let genkendelige pedagoger og behandlere for at have ødelagt hans eget og andres liv, inden de blev femten, at det burde få konsekvenser, selv om de begivenheder, der skildres, ligger over tyve år tilbage i tiden. For, som Peter Høeg selv siger, disse mennesker lever endnu," skrev anmelderen, der helst havde anmeldt bogen til politiet, overbevist som han var om, at hans synspunkt lå i forlængelse af forfatterens eget. "Han kaller selv sin bog en indberetning".

3)

"førstegangslæseren fikk sit største virkelighedschok – da det i tredjesidste kapitel viste seg, at hovedpersonen, som også er bogens fortæller, var identisk med forfatteren Peter Høeg, der hermed kunne afsløre, at han i 1973, da han fyldte seksten, var blevet adopteret af Karen og Erik Høeg – det samme forældrepar, som forfatteren tre år før udgivelsen af *De måske egnede* havde tilegnet sine *Fortællinger om natten*. Om deres eksistens (ligesom om overensstemmelsen med hovedpersonens fødselsår og måned: maj 1957) kunne enhver overbevise sig i Kraks Blå Bog."

4)

"Karen e Erik Høeg fandt mig og adopterede mig i 1973, på Sandbjerggård, da jeg var 15 år gammel, for hvilket jeg altid vil være dem evigt taknemmelig, og uden hvilket jeg var blevet udslettet".

5)

"Den her bog er meget tættere på mit eget liv end nogen av de andre [...] Der er meget selvbiografisk i den"

6)

"Jeg voksede op i et trygt middelklassehjem. Begge mine forældre lever. De står deroppe. Der er ikke spor selvbiografisk i den bog".

Da "Fiktionsfri Fiktion"

1)

"Men dette med identifikasjon er ikke det eneste litteraturvitenskapelige dogmet Knausgård sprenger i *fillebiter*. Det er gode grunner til at anmelderne snakker om et paradigmeskifte med hensyn til *Min kamp*. For i denne romanen viser Karl Ove Knausgård åpent frem noe alle vet, men som litteraturvitenskapen har gjort sitt beste for å glemme, nemlig at det finnes noen som skriver, og at den som skriver, alltid skriver ut fra sin egen erfaring og sitt eget syn på verden. Han *undergraver* også den veletablerte doktrinen om at kunsten, formen og språket på død og liv må oppfattes som fundamentalt adskilt fra livet. (...)"

2)

"opprettholder forestillingen om at livet har en begynnelse, en midte og en slutt. At det finnes en helhet, et sentrum, framdrift. Dette er ikke å finne i den nye litteraturen, sto det, i fortellinger fra et uavsluttet liv, fordi denne strukturen ikke finnes i nåtidslivene, sammenhengen er en konstruksjon. Som om ikke alt er konstruksjoner, hadde Solveig tenkt, som om jeg ikke vet det."

3)

Reality Hunger (2010) di David Shields

Da *Reality Hunger*:

"Biography and autobiography are the lifeblood of art right now. We have claimed them the way earlier generations claimed the novel, the well-made play, the language of abstraction".
"Reality-based art is a metaphor for the fact that this is all there is, there ain't no more".

Tilbake til virkeligheten (2012) di Ane Farsethås

4)

"Autofiktion er noget nyt; en hybrid mellom fiktion og selvbiografi, men den er fiktion og ikke fiktionsfri"

5)

Den fiktionsfri fiktion rejser spørsmålet, om det er tilladt at representere virkelige personer i romaner eller at gjøre faktiske personer fiktive. Vil de gerne stå model? Malere spørger først om lov. Men der er andre, der ikke spørger: fotografer og tv. [...] Vi representeres konstant - næsten - og kan identificeres.

6)

Bøger kan altid anklages: I fiktionsfri fiktion kan man sige, hvad man mener, men må derfor overskride det sociale. Knausgårds eksempler på asociale forfattere er Aksel Sandemose, Knut Hamsun og Peter Handke.

7)

"Når jeg siger, at *Min kamp* er fiktionsfri, tror mange, at det betyder, at den er sand i betydningen korrespondenssandhed. Det gør det ikke. Det handler ikke om epistemologi. Det handler ikke om, hvorvidt Knausgård har gengivet fortiden, som den var. Det forholder sig ikke sådan, at vi på den ene side har sproget, der bliver sandt, hvis og kun hvis det henviser til den ydre virkelighed eller korresponderer med den. Mange tror, at det er dette positivistiske sandhedsbegreb, jeg bygger på. Det er det ikke. Jeg betragter dette sandhedsbegreb som umuligt, dumt og naivt, for det forudsætter en guddommelig position, hvorfra man kan sidde og sammenligne verden på den ene side og sproget på den anden. Sproget er ikke et kopi af virkeligheden og har aldrig været det. «Language doesn't copy, it copes». [...] Jeg bruger så også ordet fiktion, ligesom forfatterne selv gør, som juridisk forsvar. Fiktion er filter, slør, tildækning, beskyttelse, censur."

l'autobiographie et du roman autobiographique : l'identité auteur-héros-narrateur, l'innovation formelle, les lieux de la sincérité, le traitement du temps et l'autocommentaire.

➤ Identification

Deux critères permettent de distinguer l'autobiographie du roman autobiographique :

- le contrat de lecture : l'autobiographie propose un pacte de vérité en bonne et due forme tandis que le roman autobiographique est fondé sur une stratégie d'ambiguïté vérité/fictionnalité ;
- l'identité auteur-héros-narrateur est affichée par l'autobiographie, mais seulement suggérée par le roman autobiographique.

Le tableau suivant montre que l'autofiction doubrovskienne emprunte un trait distinctif à chacun des genres de référence :

	Contrat de lecture	Identité auteur-héros
Autobiographie	pacte de vérité	homonymat
Roman autobiographique	stratégie d'ambiguïté	identité suggérée
Autofiction	stratégie d'ambiguïté	homonymat

L'autofiction se situerait donc à mi-chemin de l'autobiographie et du roman autobiographique. Si, par hypothèse, nous considérons que le roman autobiographique mélange à parts égales les signes d'autobiographie et de roman, nous pouvons nous représenter l'autofiction comme un cocktail comprenant trois doses d'autobiographie pour une de roman. Contrairement à ce que son nom suggère, et conformément à ce que répète

	FICTION		STRATÉGIE d'AMBIGUÏTÉ	RÉFÉRENTIALITÉ	
	FANTASTIQUE	RÉALISTE		NARRATIVE	SPÉCULATIVE
TRADITION					
AUTEUR ≠ HÉROS	roman fantastique	roman naturaliste	roman historique	biographie	essai
AUTEUR = HÉROS	autofabulation		roman autobiographique	autobiographie	journal
(POST)MODERNITÉ					
AUTEUR ≠ HÉROS	réalisme magique métafiction	monologue, intérieur Nouveau Roman roman moderne	docu-fiction		
AUTEUR = HÉROS	mythologies personnelles (arts plastiques)		AUTONARRATION		auto-essai journal
			autofiction	récit autobiogr.	

dette leses *Båten om kvelden* her som et prisme inn mot det øvrige forfatterskapet, et prisme, men også et

triptychon, et trefløjet billede, hvis hovedtavle er en syntese av livet i de voksne år, mens fløjene er klare og entydige bilder av barndommen [...] Om dighningens vilkår, om ordenes utilstrækkelighet, når de navnløse stumme følelser skal uttrykkes, handler meget af denne bog. Om skammen og angeren, om den simple lykke handler den også. Men mest nok om digteren og den ubændige vilje (Ole Storm sitert etter Kongslien 1969: 171).

Den danske kritikeren Ole Storm antyder i denne karakteristikken *Båten om kveldens* visuelle karakter. Utforskninga av menneskets vilkår i språk og erindring kan imidlertid med fordel leses som innrammet mer av farsportrettet i den første teksten, «Slik det står i minnet», og morsportrettet i den 15., «Tonen», enn som allmenne barndomsindringer. Da blir *Båten om kvelden* 13 erindringsbilder mellom farsminnet og morsminnet. Den siste teksten «Elvane under jorda» står da som et epilogisk motsvar til den første fortalen, til sammen dannende en ny og ytre ramme. Det etterlater imidlertid den andre fortalen som en rest mellom den ytre og den indre ramma, en slags bildetekst det kan være grunn til å se nærmere på. I en kommentar til forlaget framhever Vesaaas selv at den er en slags bruksanvisning.

Boka er utstyrt med to fortaler. Det var no svært, men særleg fortale to ville eg gjerne at vart studert litt nøyare, då blir dei ymse kapitla klårare, vonar eg. Bileta, eller kapitla i boka, skiftar utanslegg framfor auga på ein *undrag* som heile tida er med både som hovudperson og som vitne. Boka er ikkje så røtet som det ser ut, det er ein samanheng.

Det er eit splintra bilete av eit menneske som har levd ei god stund her på jorda og hatt mange skakande opplevingar, og endå fleire indre opplevingar – og båten går og går, og no er det seint [...]

Innimellom blandar det seg, og med påtrengande styrke, ein skilde direkte minne frå forfattarens unge år. Det høyrer med i det splintra biletet, og det er nøydd til å vera med i den seine båten, der opplevde ting og drøymde ting og påtvinga tankar dukkar opp og blir borte, og dukkar opp på ny – medan

rende nærvær og nærværende fravær, likevel står som noe gitt i erindringen. I ettertanken ser jeg som leser at det var noe der, noe som henførte meg til noe annet i en selvforglemmelsens bevegelse, noe som altså ikke kan rekonstrueres annet enn som et spor av fravær i erindringen. Det er disse ugripelige sanselige begynnelser jeg her vil sirkle inn i en serie tentative bevegelser gjennom Vesaaas' forfatterskap.

Den siste boka Tarjei Vesaaas ga ut, var *Båten om kvelden* (1968), bestående av 16 nummererte prosatekster, flere med lyriske innslag, og to fortaler på vers. Blant mye annet er det også en selvbiografisk tekst, en rekke forsøk på å nærme seg det som en gang var, med vissheten om at det aldri kan nås. Likevel er det som om tekstens bevissthet ikke kan la være å se bakover i tida. For det er i dette erindringsarbeidet at det oppstår bilder, ord og formuleringer som på ulike måter kan sanseliggjøres i tanke og skrift. Slik sett er da også både det å lese og det å skrive bare en variasjon over det å erindre, famlende tenke over noe som er ugjenkallelig utenfor rekkevidde. Det er også her mitt perspektiv skiller seg fra et dekonstruktivt slik det ville insistert på fraværets primat. Mot en bakgrunn av Maurice Merleau-Pontys fenomenologi insisterer jeg i tråd med en underliggende poetikk hos Vesaaas på det motsatte: Bortenfor fraværet var fylde, faktisitet, nærvær. Fravær og nærvær foldes i opplevelsen av det sanselige språket til Vesaaas inn i hverandre i en klastisk, altså kryssende, overlappende og omsluttende bevegelse.

Selv om Vesaaas selv omtalte *Båten om kvelden* som en indre selvbiografi, er den også beskrevet som en novellesamling, og forlaget har presentert den som en roman². Den usikkerheten som sjangerbestemmelsene vitner om, er også symptom på bokas gjennomgående ubestemmelige åpenhet. I dette verket poetiserer og sanseliggjør Vesaaas likevel sin prosa med en stilisert konsekvens som aldri tidligere, på samme tid som hvert bilde og hver gest som her meisles fram, aktualiserer motiver, tema og arkitektoniske mønstre fra tidligere dikt, noveller og romaner. *Båten om kvelden* er på samme tid klimaks i den språklige sanseliggjøringa til Vesaaas og en gjenagelse av alt det som er kjent fra før. Boka er derfor «ein høvelig og vid inngangsport til Tarjei Vesaaas' verden, slik han diktet og slik han levde» (Egeland 1975: 198). I tråd med

GRUBERTI, DISKRETE, FENONO, LOTE, INN, FORA, CHA
straumane under jorda stadig følger som eit både hissande og
dragande bakgrunns-spel (Sitter etter Vesaas, Olav 1995: 397
ff).

VELDRETTEN
VESAAS
VESAAS
VESAAS
Vesaas insisterer på det selvbiografiske, men derigjennom også på
det allmenne. Når tekstene skal forstås som bilder, der betrakte-
ren samtidig er åvilda, blir dette også en roman som isceneset-
ter det splitta, men også erindrende og derigjennom skapende og
fiksjonalisierende selvet. I den andre fortalen er mennesket både
en reisende i båten og en som fra bredden distansert observerer
sin egen reise.

ANDRE FORTALE

om detta splintra biletet
frå den seiné båten

ANDRE FORTALE

Hjartet er kløyvt i to og veit ikkje kva det vil.
Båten har å gå for det – natt eller dag er einast
skiftande forheng å fara igjennom. Gå på med vilt
mot. Ikkje for menneskes skuld. For rådlause gåters
skuld. Hjartet er kløyvt i to i all løynd.

Der rører seg, lever i båten, Lagast rader av bilete.
Båten går på med eit mot som ingen forstår.
Dei som er på land skimtar ferda mellom slagskuggane.
Mangt uventa blandar seg inni ved det. Ikkje nye ting
beller, dei har vori der før.

Det er ikkje d e t som kjem frå dei nære breddene,
frå dei forlokkende strendene, det er i all hast ei lita
helsing:
Hei! blir det ropt frå stranda, så vidt det er.
Hei! svarar det like sakte frå båten.
Det er alt.
Det er som skiftande tider ikkje fanst.(7)³

Hjertet er kløyvd i to. Mennesket er både en som ikke kjenner sin egen vilje, og en distansert observatør til sin egen ferd gjennom tidene, gjennom de skiftende forheng i erindringen. Betrakteren kan se det utenkte, djerne og ville i båtens ferd gjennom historien,

men bare fatte noe av det. Han er dømt til å observere, til å bli en kikker som kikker på uklare og skyggefulle bilder av seg selv. Og disse bildene, det skriver altså Vesaas selv om boka, de skifter foran øynene på «ein undrar som heile tida er med både som hovudperson og som vitne». Den erindrende subjektiviteten ser sitt liv fare forbi i minnets refleks. Og da er det nettopp som om tida oppheves. Han er både i et nå og i en erindra fortid, og dessuten kasta fram og tilbake mellom dem. Samtidig understrekes det illusoriske i framkallingen av minner, det fiksjonelle og dikteriske som all erindring innebærer. De skjøre tilropene mellom båten og bredden er som et ekko over tidsavstanden mellom den som erindrer og det som er erindret, undreren og det forunderlige. Et ekko som på samme tid opphever og tydeliggjør avstanden.

Denne undreren er igjen splitta i skriveren og leseren. Det gjør boka *Båten om kvelden* til båten, og de ulike bildene til forskjelligarta og mangetydige uttrykk for hjertets ukjente vilje og erindringens uvisse mørke. Båten lar bildene fra det levde komme til syne. Den er alt det som bildene blir til i. Og skriveren er både i boka og utenfor den. Båten kan representere tida, livet, kroppen, den sanselige bakgrunnen alt blir til mot, eller alt dette slik det samles i det å være til. Uansett hvilke allegoriske muligheter en måtte se, er båten det som bærer. Båten som boka bærer bildene, den som ser og den som skriver fram gjennom tidene. Minnesbilder som nok er upålitelige både i hva og hvordan de gjør noe nærværende, men også er troløse ved alt det de dekker over. Likevel er det disse bildene som er til rådighet for å fortsette å skrive så vel som å leve. De er grunnlaget for forståelsen av tilværelsen så vel som ens væren i den. *Båten om kvelden* er et galleri av bilder fra et liv og et forfatterskap som er splitta mellom sannhet og uetterrettelighet, fortid og nåtid, fravær og nærvær. På tvers av alt er likevel båten der, det skrøpelige skallet som bærer mot alt det som ikke er, det sanselige språket.

TARJEI VESAAS

- Mennskebonn. 1923
Sendemann Huskuld. 1924
Grindegard. Morgonen. 1925
Guds bustader. Spel i tre skift. 1925
Grinde-kveld eller Den gode engelen. 1926
 Det svarte hestane. 1928
Klokka i haugen. Noveller. 1929
 Fars reise. 1930
 Sigrid Stallbrokk. 1931
 Dei ukjende mennene. 1932
 Sandeltreet. 1933
 Det store spelet. 1934
Ultimatum. Spel i fire akter. 1934
 Kvinnor ropar heim. 1935
 Leiret og hjulet. Noveller. 1936
Hjarta høyrer sine heimlandstonar. 1938
 Kimen. 1940
 Huset i mørkret. 1945
 Kjeldene. Dikt. 1946
 Bleikeklassen. 1946
Morgonvinden. Skodespel. 1947
 Leiken og lynet. Dikt. 1947
 Tårnet. 1948
Lykka for ferdesmenn. Dikt. 1949
 Signalet. 1950
 Vindane. Noveller. 1952
 Løynde eldars land. Dikt. 1953
 Vårnart. 1954
 Ver ny, vår draum. Dikt. 1956
 Fuglane. 1957
 Ein vakker dag. Noveller. 1959
 Brannen. 1961
 Is-slottet. 1963
 Noveller i samling. 1964
 Bruene. 1966
 Båten om kvelden. 1968
 Dikt i samling. 1969
 Liv ved straumen. Dikt. 1970
 Huset og fuglen. Dikt. 1971

TARJEI VESAAS

Båten om kvelden

Roman

GYLDENDAL

Utkommet første gang 1968
2.-3. opplag 1968
I Gyldendals Lanterne-bøker 1974
3. utgave 1997

© Gyldendal Norsk Forlag ASA 1968

Printed in Norway

Trykk/Innbinding: AIT Trondheim AS, 1997

Papir: 55 g. Snowbulk (2,3)

Omslag: Inger Sandved Anfinsen

ISBN 82-05-25234-3

FØRSTE FORTALE

Min første draum.
Min fine draum
om glidande vatn og min draum.

Hjartet bur ved elvane i glid.
Elvar tærer bredder under fart.
Smalnande bredder misser namn.

Alltid er der bredder
for ein draum
om glidande vatn og min draum.

*

Den ventinga i Ormekrå,
der barn støkt stod venta på
om ormen ville fram.

→ Ingen kom,
i alle år.

Aldri fram under hælen.

Lenge, lenge sidan.

- No er det seint,

og ormens fine beingrind skin i nattmørket,

gøymd mellom steinane,

avplukka,

slipt i langsameleg vind.

Kom aldri ut under hælen.

Spelar ein vind der for ingen,
lydlaust i hårgranne grind.

Spelar forbi det mørke auget.

Auget som stilnar kvart gjeremål,
og kvar tanke, og kvart kryp,
og slangen i si bitre forbanning.

ANDRE FORTALE

om dette splintra biletet
frå den seine båten

Hjartet er kløyvt i to og veit ikkje kva det vil.

Båten har å gå for det – natt eller dag er einast skiftande
forheng å fara igjennom. Gå på med vilt mot. Ikkje for
menneskes skuld. For rådlause gåters skuld. Hjartet er kløyvt
i to i all løynd.

Der rører seg, lever i båten. Lagast rader av bilete.

Båten går på med eit mot som ingen forstår.

Dei som er på land skimtar ferda mellom slagskuggane.

Mangt uventa blandar seg inni ved det. Ikkje nye ting hel-
ler, dei har vori der før.

Det er ikkje det som kjem frå dei nære breddene, frå dei
forlokkande strendene, det er i all hast ei liita helsing:

Hei! bliir det ropt frå stranda, så vidt det er.

Hei! svarer det like sakte frå båten.

Det er alt.

Det er som skiftande tider ikkje fanst.

SLIK DET STÅR I MINNET

Der står han i silande snø. For min tanke i silande snø.
Ein far - og hans vinterlodne brune hest, i snø.

Hans brune hest og hans eige andlet. Hans skarpe ord.
Hans blå auge og hans skjegg. Skjegget med litt raudfarge
mot det kvite. Silande snøver. Blind grenselaus snø.

Langt, innpå skogen. Djupe vegar i fonna, kanalar opp-
moka i fonna, tømmervegar innom murar av snø.

Blind, grenselaus skog - fordi synsrandene i dag er borte
i det milde skoddeblanda snøveret. Alt er stilt her, på tøm-
mervegen går det utan lyd i laus snø som veks og veks.

Kva er utanfor?

Ingenting liksom.

Der er noko utanfor, men det er ein gute-løyndom. Det
er djupt hemmeleg.

Ein rykker seg innimellom og ser mot muren av snøver
og skodde. Ein veit sjølvsagt kva som skal vera der, men det
er lett å tenke seg mangt anna når ein er barn, eller halvt
barn, og for ung til å vera med ein skarp-tunga far, blant
søkk tungt tømmer og ein jarnsterk hest.

Kvifor alltid tenke på detta utanfor?

Der er betre nye snø-ver.

Og her som ein kjenner uendeleg vel, kvart søkk og stup.

Det hjelper ikkje å scia slik.

Her er ein for å spade snø. Gjera tømmerveg.

Hjelper ikkje seia slik heller.

Det er ikkje så sikkert med detta utanfor. I dei første timane medan ein står spar, innan ein er for trøyt til å tenke og finne på, då lagar det seg eit yrande liv utanom skodderingen og snømuren. Der står tett av dyr med snutane vende hit frå ringen rundt. Ikkje vanlege dyr. Dyr ein aldri har sett. Dei er høge som to hestar på einannan, og dei har noko røde snutar som dei dukkar ned og slår mot skoddemuren med, medan dei tenker. Dei har lange halar som dei veiftar etter snøfillene med, som det hadde vori sommarver og fluger. Dei er så mange at dei kan stå side om side i ein samansveisa ring - og dei har små auge som dei let mest i hop medan dei står forundrar seg og tenker.

Dersom no veret med eitt letta opp - stod dei der nakne då?

Kva ville dei gjera då?

Kva vil dei i det heile?

Ein vil ha dei der, det er det.

Så er dei der òg. I heile dag.

Visst står dei der og tenker - medan ein sjølv spar tømmerveg, spader og spader og tenker og tenker frå sin kant. I snøveret i ein blind skog.

Spaden dovnar i hendene:

Om det no letta, om dei no stod der.

Kva ville dei?

Dei er så levande at dei har ein liten lukt som når hit. Borte hos dei er det nok ingen liten lukt, og litt av det når hit. Kanskje det ikkje er lukt, ein veit ikkje sikkert kva ein kjenner det med. Dei står side mot side i ein einaste kjøtt-ring - men mellom dei og seg sjølv har ein skoddemuren og snøveret.

Alfor lokkande å tenke på dei. Snøen samlar seg på snutane deira, og halane deira veiftar og blir liksom i slagsmål -

Der læt eit skarpt:

- Kva er det?

Han skvett til.

For eit spørsmål.

Kva er det? seier han, han der borte med sine tunge spat. Underleg spørsmål når ein ser for seg den ovlege ringen av framande dyr. Kva tenker han på sjølv, han der? Tenker sikkert på noko, han òg. Men ein kan ikkje spørje han om det.

Spørsmålet tydde nok berre at spaden hadde stått still for lenge. For slikt som for anna har han eit vakent auge, han der borte.

Dette er hard kvardag.

Mannen og hesten har harde oppgaver. Tømmeret skal fram den lange vegen gjennom skogen, fram til vass-vegen einstad. Alt uveret i vinter gjer dette arbeidet til eit evig slit.

Han får ikkje svar på spørsmålet sitt den strenge. Men spaden kjem i gang att, så det gjekk i orden. Alltid går det som han der borte vil. Kanalen i snøen skal no drivast eit stykke lenger fram, til nye tømmerlunner som ligg djupt ned i snøen. Her var ein veg her, ein kanal, men no er han heilt utsletta av uveret og vinden. Hesten blir sendt først, og vader og finn att vegen med ein fin sans han har, så kjem dei to etter med spade og tramping, vidare ut det hesten fekk gjort. Slik går det stubb for stubb.

Evig slit.

Ikkje tenke på det.

Tenke på den tette ringen av store dyr like borte i dimma. Merkelege skapningar som ikkje har vori sett i noka bok.

Det er ikkje å tenke, det er å kvile.

Dra inn det som må vera lukten frå dei. Her som alt elles luktar hengande veikt av fersk vete. Våt snø, og brånande snø i andletet.

Kvile å tenke på. Opphissande å tenke på.

Alt blir samla her.

Hesten, du og eg, og samla her.

Men vi er innom ein ring av noko ikkje eit menneske har sett. Han skulle visst det, han der borte. Han med dei få og skarpe orda.

Der stansa han spaden sin.

Kva er det han gjer? Han støar seg på snøspaden og ser ut for seg, rett ut i veret.

Her er stilt frå før, men endå er det som det vart stilt først no. Det er ikkje av trøyttleik han står støar seg der borte, ikkje så tidleg på dagen. Det er sikkert noko anna:

Han ser for seg eitkvart.

Han òg.

Ein rar varme gjennom kroppen ved dette.

Sjå han.

Han òg.

Ingen lyd no. Den vesle lyden frå snøskuffene i fonna er borte. Hesten står i fonna og rispar med tennene langs etter ein bjørkerenning, det læt ikkje det heller. Hesten er våt langt oppå sidene etter vassinga. Der møter væta frå snødrevet og det dyvåte teppet han har på ryggen. Han er våt rundt. Han ser på dei andre to med milde, botmlause auge. Han sluttar ripe og berre står kur. Ein ser det på han at han tenker.

Vi er tre.

Vi tenker, alle tre.

Kva tenker vi?

Ut av eitkvart. Kanskje ut av dette.

Ja. Ut av dette.

Dette uveret som aldri kan få slutte. Snøen som dalar ned i ein sanselaus dans, legg seg på hesteryggen, på fars oksler, på alt som har ein plass. Dei dansar som rasande og skal fylle alle kanaler, i morgon er arbeidet i dag kanskje bortkasta på ny. Ut av dette.

Stenge av for dyre-sirkelen jamvel, og ut av det - når far står slik.

Sjå han.

Nokre spente minuttar.

Far drøymer ein hemmeleg draum. Det er utruleg.

Nei, det er ikkje utruleg. Ein har høyrte eit og anna gjennom åra.

Kanskje ein veit kva han drøymer om. Det har hendt han har sagt ting så vi andre omkring han fekk ei aning om det, medan det stakk i oss - fordi han var så vonlaust langt frå draumen sin, noko han aldri kunne få oppfylt.

Han er der visst no.

Just i dette snø-veret vandrar han dit, i denne oppslitande snømokinga. Desse vetlaust tunge tommerstokkane som må lyftast på, lyftast av ein dårleg rygg. Sterk ser han ut, men eingong har han forlyft seg og kan aldri bli bra meir. Han er ikkje sterk - at han har det laget han har, kjem av at han var sterk eingong.

Kanskje han var det ikkje då heller? Men det heiter så. Gode, spennande minuttar er dette no. Ingenting rører seg anna den dansande snøen i lufta. Hesten luter med hovudet unna drevet. Skal vi stå lenge slik og aldri røre oss? Då kom dei kanskje setjande inn frå ringen sin og rende iblant oss med snutane sine og halane sine, og alle halar stod rett til vers!

Kva ville dei gjera?

Et dei slike som oss? I ein blunk?

Nei nei. Dei et ingen.

Dei kan le. Dei ville setje halane i veret og le.

Hyss -

Ein rykk gjennom heile oppstillinga her:

Han rykker seg der borte. Ut av draumen sin.

Eit fort, skarpt augekast hitover. Nei, her skal nok ingen stå stille for lenge.

Var der kanskje eit litt skamfullt glimt òg i det auget?
Men rykken går vidare. Snøspaden blir gripen, blir køyrd i fonna.

Den som ikkje merkar noko, eller ikkje bryr seg noko om det han merkar, er den brune hesten. Han rører ikkje eit augelokk.

Ja, hesten:

Er det *det* han tenker?:

Snø ned og snø ned.

Slik er min song og slik er min song,

dagen er lang

og slik er min song,

la meg berre snø ned, og snø ned.

Dagen er lang, og dagen er lang.

Godt er å sova, snø ned.

Ja, hesten.

Det er just hestens tur.

Han skal utpå og vade, finne att ein ny stubb av vegen.

Mannen går ut av draumen sin for å setje det i gang.

Han grip taumane.

Ser ikkje på det store barnet sitt. Det er som han er brydd for noko.

- Så, Brunen.

Hesten ser framover, har botnlause auge. Snøen drys ned over han, brånar på det våte varme teppet på ryggen hans.

Mannen styrer hesten inn på rett lei. Den tolmødige hesten mukkar ikkje det minste, kastar seg på, legg på fonna, vader og brøyter seg fram. Slede har dei ikkje med i dag, hesten må få bykse fritt om han skal kunne ta seg igjennom dette.

Ein stubb går det, så stansar hesten og må få puste. Køy-raren skjønar det. Han vender hesten, dei vender tilbake til

det store barnet som har byrja å moka. Hesten kjem halvt symjande i snøen og inn på den ferdige vegen. Der får han stå og rispe i bjørkekvistene med tennene, og kanskje syngje sin song langt inne einstid i ei ukjend verd, der mennesket ikkje har noko å gjera.

Mannen grip spaden. Mokar.

Det store barnet mokar.

Det store barnet står innom sin ville dyrering og mokar snø.

Kven syng?

Hesten syng om sitt djupt inni seg ein stad, og mannen og barnet drøymer om sitt. Det må til. Noko anna er den mektige tonen som barnet kjenner bårer av ifrå den hemelege ringen sin. Han høyrer det medan han mokar så armane dovnar.

Det lettar i veret, snødrevet held opp. Dei kan sjå litt lenger, men stadig ser dei mot skodda.

Skodda må heller ikkje vike. Ein vil ikkje sjå bortover lange åsar og lier, og endå lenger, akkurat no. Dei må vera samla her. Ein er for ung til dette - og ser ein bortover alle blånane vil ein misse motet heilt. Ein må ha den rare hemelege ringen like utanfor. Der står dei side ved side, og for han blir det til kraft, til sleng i armen. Ein orkar gjera innbilninga om dei til einslags trass, gjera det om til spetak. Dei ropar eitkvart som virkar slik. Dei sett snutane i veret med dei gjer det.

Det læt ikkje vakkert, men det læt for den unge og rådlause som mokar snø. Kva det er, veit han ikkje, men det skal bli sterkare sidan, sterkare enn no - for det er ikkje no, det er ikkje no.

Innstengde av snømurar i ein blind og stutt midtvintersdag.

Barnet vaktar på far sin. Faren tek tunge svære snøstykke på spaden. Sveitten dampar av han. Andletet hans er atter strengt, stengt. Det er som ein takk i lufta: å minnast den

stunda i stad då han òg døvna over spaden og tenkte på eit kvart som forvisst ikkje var på denne plassen, som var kvila hans.

Dei seier ikkje eit ord til einannan no.

Ser ikkje på einannan. Etter tår rykker dei seg ved å merke at den andre er på vakt. Noko løynt er samla her, og ein veit det ikkje. Dette her tyder ikkje noko – endå det tyder så ein krøker seg? PIEGGA

Mannen dreg fram klokka si. Barnet følger nøye med. Det er kanskje kviletid?

Det er det. Trengst ikkje seiast det heller – her som så lite som råd skal talast. At det er kviletid ser ein på den måten faren stappar den store sølvnepa si i lomma.

Mest ingen ting trengst seiast når ein har auge, og når ein har sin eigen song.

Kviletida har legi langt framme i tankane no ei heil stund. Og kviletida kjem trufast. Kvile-grana står ferdig til å ta imot dei. Eit tre som har vaksi seg ut i berre hangande sprikande greiner, saman med snøen er det eit hus innunder der. Mannen steller hesten. Grønt, angande hø. Sonen får det til å brenne på den forte eldstaden som er laga av tre steinar – og får kjelen på. Ingen har sagt noko. Hesten knurpar grønt hø. Triveleg å høyre på i snøen. Meir talande enn all tale. Det er som dei sender einannan trivelege meldingar ved hjelp av denna einaste lyden her finst.

Bålet vermer og knitrar. Kjelen kokar. Dei tygg kalde skiver blanda med varm drikk og med damp frå våte klede. Varmen går inn og auga slørest. VEGGA

Mannen har slør i auga, han stierer inn i noko. Det grip barnet rart og mest som ein støkk å sjå korleis den strenge stierer inn i eitkvart langt bortanfor dette. Ein er støkkande åleine.

Kvar vankar den ordlause mannen? Han som ikkje er

ordlaus saman med dei rette? Ein gløymer sin eigen barnslege dyre-ring ved synet. Kva tenker han på denne stunda? Det er ikkje noko om heimen der heime – så mykje veit ein i alle fall.

Barnet tenker med uro på det. Og så det spørsmålet ut. Spørsmålet frå før i dag snudd tilbake:

– Kva er det?

Utan å ville det, let det redd.

Mannen rykker seg.

– Er det noko då? seier han heller skarpt. Den usitelege måten å møte eit uvelkoment spørsmål.

– Nei, mumlar barnet fort.

Barnet trekker seg inn i sitt att. Har vondt samvet, det er det. Fordi ein alltid står saman med den stille og sterke der heime, alltid på hennar side når det er noko – og dermed liksom imot denna fāmælte – som slett ikkje er fāmælt, som er velkomen og får folk til å le så snart, så fort han vil.

Men her er ingen å vera glad saman med, tala om hestar med. Barnet veit alt dette inderleg godt. På særleg tunge eller keidsame arbeidsdagar får mannen det andletet han har no. Han stierer ut i noko ein ikkje tør spørje han om.

Han er einsam, og eg er einsam – og ho som er heime og så mykje annleis, kva er ho? Men talar saman gjer dei likevel, om mangt.

Den minst einsame her er hesten.

Nei nei.

Varmen har trengt inn. Maten og varmen og arbeidet virkar i saman på mannen. Han duppar og sovnar. VEGGA

Barnet ser nøye på han med han søv. Kan ikkje finne ut noko.

Han drøymer om noko no.

Kva kan det vera?

Kva er det som går for seg i andletet hans. Der lever i det med han søv.

Er dei glad i einannan?

Ja! Mange teikn på det.

Men framande for einannan.

Veit ikkje.

Så ørande stutt – der opnar alt auga seg og ser fortumla omkring. Eit fort grep ned i lomma etter klokka si.

– Å seier han forundra og legg øyret inn til klokka, som ho skulle ha stansa.

Barnet har hug til å rope til han: synest du at du har drøymt så lenge? Men barnet får ikkje fram eit ord no heller. Hesten tygg ikkje, halvblundar.

– Nei, dette går ikkje, seier mannen som eit klagemål til nokon, og ris opp.

Han er stadig framand i auga. Han er ikkje her. Han legg bigselet i hestemunnen. Hesten opnar litt på leppene så der blir plass.

Dei er ferdige med stykket, og hesten blir sett til å legge under seg ein ny stubb. Han veit kva han skal, det er berre å gripe i laustaumen, knapt seia noko.

– Så, Brunen.

I alle fall, eit ord skal han ha, så han kjenner at dei arbeider saman, at dei er tre. Han vader våt og mørknande, pustar litt, rispar i ein bjørkekvist, vader i teten på ny.

Med alle sine krefter.

Er den einaste som har krefter.

Føtene med stålskoene stampar i djupsnøen på slump. Vanskeleg å få styr på føtene sine nedi der. Stampar og vader og må fram. Langt langt til kvelds – og slik er min song.

Kva var det no?

Var det ein låt?

Ingen låt, men visst var det noko:

Raudt på snøklumpane som hesteføtene sprøyter opp under baskinga. Blod på snøklumpane.

Ikkje ein lyd. Ikkje stans heller.

Men mannen får snudd hesten i ein fart, så han vader den vesle stubben tilbake. Barnet har seg or vegen, og veit kva dette er:

– Har han trødd seg!

– Det ser du vel.

Litt etter:

– Han har trødd seg stygt.

Mannen stryk varsamt den blodige snøen av hestefoten. Der er ei lang raud flenge i foten like over hoven. Den blanke skarpe skoen på foten ved sida har trødd feil. Så etter sin eigen stålsko. Ureint snøvatn siklar langs foten og gjennom såret.

Stumt sviande. Luter som han drøymar. Lettar på foten. Luter snart sidare. Er hos mennesket. Er hos mennesket i godt og vondt.

Har gjevi seg over til mennesket.

Den strenge herren hans ser nok hastig bakover i tidene. Ser ikkje det sirande barnet sitt, ser bak i dei fjerne tidene, trådane i alle tider: Aldri vera rådlaus. Ikkje stå rådlaus i øydemarka og villsnøen. Det må ingen mann.

Hundraårs liv med hest og snø. Lære frå far til son. Skadeleg eller bra. Ervt gjennom tidene.

Boteråder ved skade, langt frå all førstehjelp: Den hjelp ein har sjølv. Fort og hardt. Ein gufs frå langt atti tidene: reins det varme såret med diitt eige salte manne-mig! Frå heiden tid er det gjort. Om det var til hjelp eller skade er ukjent.

Den strenge herren legg seg difor fort på kne attved hestefoten, fomlar med dei våte kleda sine og gjer seg i stand.

Eit glefs frå heiden tid til no. Ukjent for det halvstore barnet. Barnet veit ikkje kva det kjenner.

1M8A18270
Det store barnet ser til. Brydd. Kvifor brydd? Veit det ikkje. Veit ikkje om dette her, det har ikkje falli seg så det har vori bruk for det. Ser faren legg seg til rette. Ser hesten luter.

Ser faren fomle nervøs:

Det blir ingen sårvaske. Blir ingen tving. Han har ikkje noko.

Faren, som liksom aldri taper, er heit i kinna. Han set i høgt, som i verk, vend til barnet: **VAIKM**

- Har sveitta for mykje i dag!

Som at barnet er skuld i nederlaget - slik læt det. Barnet sansar lett at no er det fare. Vil dra seg unna. Det er altfor seint.

Nei, eg vil ikkje.

For seint. **COLP**

Eit hogg i lufta:

- Kom du då vel! Korleis er det du står?

Det brydde barnet er dregi inn.

Inn i blinde mørke ringar. **CONFIA**

Ei svellande, uforståeleg motstand.

Hjelpelaus motstand når det just er hjelp han skal yte.

Eg kan ikkje dette.

Kvifor?

Ein tanke skyt langt ut til sida, ut mot skodderingen, ut til dei store som står der med raude snutar og lyfte halar og små auga - står der og slår *sin* løynde ring. **BATE**

Som ei hjelp tenker han på dei.

Men dei kjem ikkje setjande. Han er og blir heilt åleine.

I vilt mot stammar han mot far sin:

- Du sjølv då?

Endå han godt nok såg nederlaget, får han seg til å seia slik på trass. Stammar det fram innom snømurane, til far sin.

Men kva er det anna enn å liksom stamme det til bergveggen og så bøye seg.

- Du høyrdet det nok, seier han som enno ligg på kne ved hestefoten.

Mælet er hardt.

Dei lange linene bakover i heiden tid durar i røysta hans. **STEMME**

Då blir røysta slik.

Då blir mælet stein.

Han svarar på rappen:

- Ja, eg høyrer.

- Men kom då vel.

- Ja ja.

IMPOSSIBILE
Kvifor skal det kjennast som uråd? Hjelp til den såra hesten, skal ikkje det vera enkelt?

Det ein må er for det meste moglege.

Det umogelege blir sant når ein må.

Det umogelege er ikkje til når ein må.

Han burde skamme seg, han som veit så mykje hemmeleg, han som veit om dyre-ringen.

Ja, han skammar seg òg, og kjem vassande bort til hesten og faren.

Brennheit legg han seg på kne og gjer seg klar.

Dei er tre. Ingen annan finst.

Men dette skjer likevel innom dyre-ringen, som berre ein av dei tre veit om.

Inn til hestefoten.

Hesten luter hovudet som han just drøymde eitkvart, men det er svis og verk som får den umælende til å bera seg slik åt. Han lettar på foten, står på tre av sine fire, lettar foten så høgt at såret kjem fri av den kalde snøen alle står i.

Hesten, stor og hjelpelaus. Sterk og fullkomen hjelpelaus, men er hos mennesket. Luter på mennesket i svien. Luter kanskje fullt og fast på det uferdige mennesket nede i snøen ved sida av såret. **THE FIDUCIA**

Stor eller liten:

Mennesket må koma til eit sviande sår.
Slik er min song.

Brydd og skjelvande attved foten.

Han vil gjera det han er sett til, men han får det ikkje i gang.

Han veit foreåt at han kan ikkje. Men må late som han er i stand til det. Han kjenner noko merkeleg:

Ein mørk vegg liksom, som opna seg – og faren steig ut der og sa stein-ord til barnet sitt. Kom rett ut av ein svart vegg med ukjende hjelperåder som han sjølv ikkje makta å fullføre.

Tapte sjølv, og gjorde det om til stein-ord for det skremte barnet.

Kom ut av steinveggen som eit glefs, så alt er dømt til å slå feil.

Aldri så mange hundreårs-råd. Hest og mann i einsemd må hjelpe seg sjølv når det svir. Gamle, svarte råd rett ut av veggen.

Då kan ein ikkje, når ein er eit barn.

Den strenge mannen her har ervt det gjennom alle hundreår, står ferdig og kommanderer, ved sida av sitt eige nederlag.

Han krev stutt:

– Så.

Bjøre augeblink.

Ingenting blir det for barnet heller.

Han kunne ha ropt til far sin: har ikkje eg sveitta like mykje som du i dag! og det ville vori sant, og god nok grunn.

Men det er av ein annan grunn han er stengd, ein som går djupare.

Den svarte kommandoen som kom ut av steinveggen. Det kan ikkje forklarast. Han kan ikkje.

Ikkje ein fattig drope.

Eit kvast auga frå mannen oppover han kviler på han og lammar han så han ikkje kan røre seg heller. Men her blir det altså ingenting, kvass-augget hos mannen har sett det i eit blink.

Elendig ligg barnet i snøen jamsides den lyfte, sviande hestefoten. På høven blinkar stålskoen med sigande blod på det blankskurte metallet.

Rop då vel! seier han til sjølve seg. Rop til han at du var ikkje betre du. Var like elendig du.

Nei.

Ein ropar ikkje slik, til ein slik mann som denna. Ein teier i staden.

Det er rådvilt innanfor skodde-muren. Så ropar eg det som er løynt jamvel for deg: Om dei tusen som står veifstar med halen og står så trøngt at varmen går frå den eine til den andre. Dei med snutane søkande og lyfte. Dei kjem rennande dersom eg ropar – fordi dei er mine.

Dei er så mange at det vil mørkne som om det var kvelden i skogen.

Tull-tankar som blinkar forbi. Dei er berre tre her. Berre tre, om han ropte til han brast.

Men ikkje for sitt liv kan han få i stand ein slik tvilsam sårvaske. Han får att rørsene sine og er alt ved å kravle seg på føter.

Komen opp ser han den ubillige harmen stige raud i and-letet framfor seg. Ein grunn ublidt blir han skubba unna med sine eigne heite skam-kinn.

Ikkje eit ord.

Nederlaget er dobbelt.

Det ein har å gjera er å fomle dei stive, snøvætte kledda sine i hop att.

Hesten luter, har liksom ikkje merkt nokon ting, lettar på foten, er den hjelpelause hos det hjelpelause mennesket, den stumme ifrå tusen år hos mennesket.

Ikkje eit ord.

Den harde mannen med sin løynde og mjuke draum, korleis er det med han?

Han riv av seg jakka. Riv av seg skjorta. Det går med harme rykk. Nederlaget synest å ha gått over til harme. Han spjærer skjorta så det kvin, veivar henne kring den såra foten, og knyter. Ordlaus heile tida. Det skal helst ikkje koma meir kald snø i det opne såret, og det er lang veg heim. Lang veg i laussnø, kanalen har ikkje fått tid til å fastne. Heim og få stelt hesten, så fort det berre kan gå.

Tre like stumme, på vegen heim.

Det ureine såret blør i samvetet, anten det er med grunn eller ikkje.

Det store barnet ber svien. Skal minnst denne hendinga til livs ende.

Nei, hesten ber svien, men skilnaden er at hos han er svien rein og redeleg.

Kva vil *mannen* minnst? Ingenting veit barnet om det. Ein veit ikkje noko sikkert om han. Men han drøynde over spaden sin, det er alt ein veit.

Snødrevet byrjar på ny. Skodda tetnar.

Men dyre-ringen?

I denne stunda sviv heile dyre-ringen unna. Kan ikkje haldast fast på. Hjelper ikkje å kalle på han. Let seg ikkje mane fram. *EVAKRE*

Det store barnet ber svien i staden, uformeleg, men med noko i seg som vil setje seg fast for godt.

Den *logande* svien ber hesten.
Utan ein lyd, som dei andre.
Er hos mennesket, hos mennesket
og aldri anna mennesket,
eg er hesten,
og slik er min song.

Det sit så mang ein frosen
og ser med jubel det som skjer,
og høyrer korleis ungdom
i morgonen ler.

HESTEN

Dagen var heit og lang — no skal han gå.
No er det kveld, og alle ljod er få.

Ei smågjente labbar inn døra naken: Godnatt til far!
Ho smeller ein kyss, og går til sitt svale putevar.

Han går ikkje sjølv. Stulnar til. Ved eit rotet bord.
Papir og bøker. Skrevne og prenta ord.
Gjentekysen på kinnet var varm og rund,
men gløymest likevel bort i same stund.

No er det arbeid. Og tida får gå som ho vil.

Omsider han ser mot ruta — og rykker til:

Ute er mørkt. Då kan ein arbeide best.

— Men no ligg det inn på ruta eit andlet: Ein hest!

Eit veldig hestandlet. Grått som leir.

Med svarte djupe auge. Ein ser ikkje meir.

Og ikkje ei rørse i det. Men heile ruta dekt.

— Ein faren, underleg tidbolk blir oppatt vekt.

Han stirer på synet. Ja! hesten er grå.

Mange slitsame dagar såg denna attende på

då han vart skoten bak gjerdet. Med krøkte kne

låg han velt der i kleggsurr. Far stod gripen attved.

Kring denna grå hesten var allting arbeid og onn.
Vognrammel, solsteik, høylukt, regn, vassing i fonn.
Taumen fila den unge handa. Ho lære fekk
i alle årstider det å styre ein hest som gjekk og gjekk.

— Og no er han komen på ruta. Og kallar fram
alt som var rikt og enkelt, i trollande ham.

Å nei, det er ikkje for moro. Ikkje kjem han med fred.

Spursmålet står inn strengt og stumt: Kva driv du med?

Kva gjer du ved detta bordet? Er du klar
til møte som barn som før, med alt du har?

Det skjer gjennom ord og papir. Det trenger inn
til det som det gjeld om bakom: heilt sinn.

Kva kan han svara? Det er som allting lycr.

Han ser mot det mørke auga, og angst sigler som skyer.

Det er hans eiga store og dyre barneverd

som no har møtt opp med hesten og går han nær.

Då møter frå verda *no* det reinaste: Far, godnatt!

Og trykket av lepper på kinnet synest å vera der att.

Velsigna den som strålar ut kraft frå si pute.

Hesten får stå der han står med spursmål ute.

ULØYST

Rådlaus i mørkret av og til
ein fast liten neve,

eit smågut-grep

som famlar og finne vil —

18/11/2013

CITAZIONI

1.

“Generelt opptrer biografiske opplysninger i denne typen litteraturen som estetisk virkemiddel i teksten på lik linje med andre estetiske virkemidler. Vanligvis regner kritikere det private som en uting i kunsten. Performativ biografisme innebærer en insistering på retten til det private og til å opptre med det på kunstens betingelser”

(P.T. Andersen)

2.

Tradisjonelt leses en faktabasert bok ut fra én kommunikasjonsmodell, mens fiksjonslitteratur leses på helt andre premisser. Når disse kommunikasjonskontraktene mikses, oppstår en særegen situasjon både på avsender – og mottakersiden, bl. a. med hensyn til ansvarlighet, troverdighet og etiske problemstillinger vis-à-vis gjenkjennelige personer som har levert stoff til fiksjonen.

(P.T. Andersen)

3.

Selvbiograferende tekster er sjelden nøytrale rapporter om levd liv. Heller ikke tradisjonelle selvbiografier er det. Oftest dreier det seg om forsøk på å konstituere et selv ved hjelp av skrift. Et skrivende jeg prøver å skape en selvfortelling som gir identitet og sammenheng i eget liv. Det skrivende jeget på nåtidsplanet oppsøker sitt fortidige jeg og forteller det inn i og ut av sammenhenger som kan skape mening for det individ som skal leve sitt liv i fremtiden. Det dreier seg ikke bare om å skrive disse to jegene sammen, men også om å skape forbindelser mellom selvet og kultur, nasjon, rase, kjønn, eller samfunn som det gir mening å tilhøre – eller ut av felleskap som er undertrykkende. Hos Knausgård handler det mye om familie og i siste instans om forfatteridentitet.

(P.T. Andersen)

4.

Det har vært stilt spørsmål om hvorfor så mange blir fascinert av denne skrivemåten. Kanskje fordi den selvbiograferende skrift ligner på vår egen måte å forstå oss selv på.

Nyere teorier om selvet bruker fortellingen som modell for identitetsoppfattningen. Det er selvets refleksive prosjekt som skaper identitet og sammenheng, dvs. selvet slik det refleksivt forstås på bakgrunn av vedkommendes biografi. Vi har alle en selvfortelling på gang i hodene våre, og den revideres hele tiden for å inreflektere nye elementer i den private erfaring. De relevante spørsmålene å stille i forbindelse med Knausgårds prosjekt er derfor ikke bare hvorvidt han gir et sannferdig bilde av sitt liv, ikke bare om han opptrer uetisk i forhold til familie og andre som blir fremstilt i bøkene, men også: Hva slags selv er det han forsøker å konstituere med sin skrift, hva slags identitet er det han vil fortelle frem, hvilke felleskap er det han vil se sitt liv i sammenheng med, hvilke tilknytninger og forbindelser er det han vil kvitte seg med og frigjøre seg fra?

(P.T. Andersen)

5.

Tingene og ordene har samme verdi.

Knaugsård vil avsløre virkeligheten, så vi igjen sanser den.

(H. Hauge)

6.

- [...] komme så tett på livet mitt som mulig. (Min kamp 2)
- [jeg] har bygd meg både en Karl Ove, en Yngve, en mamma og en pappa, en mormor og en morfar, et nabolag og en haug med unger. Dette slumhytteaktige provisorium er det jeg kaller min barndom (Min kamp 3)
- Det finnes imidlertid andre typer av minner. De som ikke er fastlagte, og som ikke lar seg fremkalle av viljen, men som nå og da likesom løsner og stiger opp i bevisstheten av seg selv og en stund duver opp og ned i den som en slags gjennomsluktige maneter, vekket til live av en bestemt lukt, en bestemt smak, en bestemt lyd ... Med dem følger alltid en umiddelbar og intens følelse av lykke. (Min kamp 3)

7.

Fiktion er et filter; Fiktion skal beskytte kunsten mod juraen.

(H. Hauge)

8.

Da så man jo at handlingen bare var en 'handling', at personerne bare var 'personer', noe han hadde funnet opp, man forstod at de ikke fantes, og hvorfor skulle man lese om dem da? (Min kamp 4)

Skulle jeg skrive om det, måtte jeg være sann. (Min kamp 6)

Sannhet er lik frihet er lik hensynsløst står på individets side, hensyn og hemmelighet står på det sociale side [...] Tonje er ingen 'karakter'. Hun er Tonje. Linda er ingen karakter. Hun er Linda. Geir Angell er ingen karakter. Han er Geir Angell. [...] Den [virkeligheten] kan bare beskrives ved å overskride det sociale. Vil man nå inn til virkeligheten slik den er, for den enkelte – og noen anden virkelighet finnes der ikke – vil man virkelig dit, kan man ikke tage hensyn. Og det gjør vondt. (Min kamp 6)

9.

Jeg er så glad for Linda, og jeg er så glad for barna våre. Jeg kommer aldri til å tilgi meg selv for det jeg har utsatt dem for, men det har jeg gjort, det må jeg leve med.

Nå er klokken 07.07, og romanen er endelig ferdig. Om to timer kommer Linda hit, da skal jeg omfavne henne og si at jeg er ferdig og at jeg aldri skal gjøre noe sånt mot henne og barna våre igjen. Så skal vi ta toget til Louisiana. Jeg skal bli intervjuet på scenen der, og hun skal bli intervjuet på scenen der etterpå, for boken hennes har kommet, og den gnistrer og spraker som en stjernehimme i mørket. Så skal vi ta toget hit til Malmö, så skal vi sette oss i bilen og så skal vi kjøre hjem til huset vårt, og hele veien skal jeg nyte, virkelig nyte tanken på at jeg ikke lenger er forfatter.

Malmö, Glemmingebro,

27.02.2008 – 02.09.2011

Til Linda, Vanja, Heidi og John.

Jeg elsker dere.

(Min kamp 6)

Det sit så mang ein frosen
og ser med jubel det som skjer,
og høyrer korleis ungdom
i morgonen ler.

HESTEN

Dagen var heit og lang — no skal han gå.
No er det kveld, og alle ljod er få.

Ei smågjente labbar inn døra naken: Godnatt til far!
Ho smeller ein kyss, og går til sitt svale putevar.

Han går ikkje sjølv. Stilnar til. Ved eit rotet bord.
Papir og bøker. Skrevne og prenta ord.
Gjentekysen på kinnet var varm og rund,
men gløymest likevel bort i same stund.

No er det arbeid. Og tida får gå som ho vil.

Omsider han ser mot ruta — og rykker til:

Ute er mørkt. Då kan ein arbeide best.

— Men no ligg det inn på ruta eit andlet: Ein hest!

Eit veldig hestandlet. Grått som leir.

Med svarte djupe auge. Ein ser ikkje meir.

Og ikkje ei rørse i det. Men heile ruta dekt.

— Ein faren, underleg tidbolk blir oppatt vekt.

Han stirer på synet. Ja! hesten *er* grå.

Mange slitsame dagar såg denna attende på
då han vart skoten bak gjerdet. Med krøkte kne
låg han velt der i kleggsurr. Far stod gripen attved.

Kring denna grå hesten var allting arbeid og onn.
Vognrammel, solsteik, høylukt, regn, vassing i fonn.
Taumen fila den unge handa. Ho lære fekk
i alle årstider det å styre ein hest som gjekk og gjekk.

— Og no er han komen på ruta. Og kallar fram
alt som var rikt og enkelt, i trollande ham.

Å nei, det er ikkje for moro. Ikkje kjem han med fred.

Spursmålet står inn strengt og stumt: Kva driv du med?

Kva gjer du ved detta bordet? Er du klar

til møte som barn som før, med alt du har?

Det skjer gjennom ord og papir. Det trenger inn

til det som det gjeld om bakom: heilt sinn.

Kva kan han svara? Det er som allting lyer.

Han ser mot det mørke auge, og angest sigler som skyer.

Det er hans eiga store og dyre barneverd

som no har møtt opp med hesten og går han nær.

Då møter frå verda *no* det reinaste: Far, godnatt!

Og trykket av lepper på kinnet synest å vera der att.

Velsigna den som strålar ut kraft frå si pute.

Hesten får stå der han står med spursmål ute.

ULØYST

Rådlaus i mørkret av og til

ein fast liten neve,

eit smågut-grep

som famlar og finne vil —

straumane under jorda stadig følger som eit både hissande og dragande bakgrunns-spel (Sitter etter Vesaas, Olav 1995: 397 ff).

Vesaas insisterer på det selvbioGRAFISKE, men derigjennom også på det allmenne. Når tekstene skal forstås som bilder, der betrakteren samtidig er avbilda, blir dette også en roman som iscenesetter det splitta, men også erindrende og derigjennom skapende og fiksjoniserende selvet. I den andre fortalen er mennesket både en reisende i båten og en som fra bredden distansert observerer sin egen reise.

ANDRE FORTALE

om detta splintra biletet
frå den seine båten

*Hjartet er kløyvt i to og veit ikkje kva det vil.
Båten har å gå for det – natt eller dag er einast
skiftande forheng å fara igjennom. Gå på med vilt
mot. Ikkje for menneskes skuld. For rådlause gåters
skuld. Hjartet er kløyvt i to i all løynd.*

*Der rører seg, lever i båten, Lagast rader av bilete.
Båten går på med eit mot som ingen forstår.
Dei som er på land skimtar ferda mellom slagskuggane.
Mangt uventa blandar seg inni ved det. Ikkje nye ting
heller, dei har vori der før.*

*Det er ikkje d e t som kjem frå dei nære breddene,
frå dei forlokkende strendene, det er i all hast ei lita
helsing:
Hei! blir det ropt frå stranda, så vidt det er.
Heil svarar det like sakte frå båten.
Det er alt.
Det er som skiftande tider ikkje fanst.(7)³*

Hjartet er kløyvd i to. Mennesket er både en som ikke kjenner sin egen vilje, og en distansert observatør til sin egen ferd gjennom tidene, gjennom de skiftende forheng i erindringen. Betrakteren kan se det utenkte, djerne og ville i båtens ferd gjennom historien,

men bare fatte noe av det. Han er dømt til å observere, til å bli en kikker som kikker på uklare og skyggefulle bilder av seg selv. Og disse bildene, det skriver altså Vesaas selv om boka, de skifter foran øynene på «ein undrar som heile tida er med både som hovudperson og som vitne». Den erindrende subjektiviteten ser sitt liv fare forbi i minnets reflekser. Og da er det nettopp som om tida oppheves. Han er både i et nå og i en erindra fortid, og dessuten kasta fram og tilbake mellom dem. Samtidig understrekes det illusoriske i framkallingen av minner, det fiksjonelle og dikteriske som all erindring innebærer. De skjøre tilropene mellom båten og bredden er som et ekko over tidsavstanden mellom den som erindrer og det som er erindret, undreren og det forunderlige. Et ekko som på samme tid opphever og tydeliggjør avstanden.

Denne undreren er igjen splitta i skriveren og leseren. Det gjør boka *Båten om kvelden* til båten, og de ulike bildene til forskjelligarta og mangetydige uttrykk for hjertets ukjente vilje og erindringens uvisse mørke. Båten lar bildene fra det levde komme til syne. Den er alt det som bildene blir til i. Og skriveren er både i boka og utenfor den. Båten kan representere tida, livet, kroppen, den sanselige bakgrunnen alt blir til mot, eller alt dette slik det samles i det å være til. Uansett hvilke allegoriske muligheter en måtte se, er båten det som bærer. Båten som boka bærer bildene, den som ser og den som skriver fram gjennom tidene. Minnesbilder som nok er upålitelige både i hva og hvordan de gjør noe nærværende, men også er troløse ved alt det de dekker over. Likevel er det disse bildene som er til rådighet for å fortsette å skrive så vel som å leve. De er grunnlaget for forståelsen av tilværelsen så vel som ens væren i den. *Båten om kvelden* er et galleri av bilder fra et liv og et forfatterskap som er splitta mellom sannhet og uetterrettelighet, fortid og nåtid, fravær og nærvær. På tvers av alt er likevel båten der, det skrøpelige skallet som bærer mot alt det som ikke er, det sanselige språket.

dette leses *Båten om kvelden* her som et prisme inn mot det øvrige forfatterskapet, et prisme, men også et

triptychon, et trefløjet billede, hvis hovedtavle er en syntese av livet i de voksne år, mens fløjene er klare og entydige bilder av barndommen [...] Om digtningens vilkår, om ordenes utilstrækkelighet, når de navnløse stumme følelser skal uttrykkes, handler meget af denne bog. Om skammen og angeren, om den simple lykke handler den også. Men mest nok om digteren og den ubændige vilje (Ole Storm sitert etter Kongslien 1969: 171).

Den danske kritikeren Ole Storm antyder i denne karakteristikken *Båten om kveldens* visuelle karakter. Utforskninga av menneskets vilkår i språk og erindring kan imidlertid med fordel leses som innrammet mer av fargespillet i den første teksten, «Slik det står i minnet», og morsportrettet i den 15., «Tonen», enn som allmenne barndomserindringer. Da blir *Båten om kvelden* 13 erindringsbilder mellom farsminnet og morsminnet. Den siste teksten «Elvane under jorda» står da som et epilogisk motsvar til den første fortalen, til sammen dannende en ny og ytre ramme. Det etterlater imidlertid den andre fortalen som en rest mellom den ytre og den indre ramma, en slags bildetekst det kan være grunn til å se nærmere på. I en kommentar til forlaget framhever Vesaas selv at den er en slags bruksanvisning.

Boka er utstyrt med to fortaler. Det var no svært, men særleg fortale to ville eg gjerne at vart studert litt nøyare, då blir dei ymse kapitla klårare, vonar eg. Bileta, eller kapitla i boka, skiftar ustansleeg framfor auga på ein *undrar* som heile tida er med både som hovudperson og som vitne. Boka er ikkje så rotet som det ser ut, det er ein samanheng.

Det er eit splintra bilete av eit menneske som har levd ei god stund her på jorda og hatt mange skakande opplevingar, og endå fleire indre opplevingar – og båten går og går, og no er det seint [...]

Innimellom blandar det seg, og med påtrengande styrke, ein skilde direkte minne frå forfattarens unge år. Det høyrer med i det splintra biletet, og det er nøydd til å vera med i den seine båten, der opplevde ting og drøymde ting og påtvinga tankar dukkar opp og blir borte, og dukkar opp på ny – medan

rende nærvær og nærværende fravær, likevel står som noe gitt i erindringen. I ettertanken ser jeg som leser at det var noe der, noe som henførte meg til noe annet i en selvforglemmelsens bevegelse, noe som altså ikke kan rekonstrueres annet enn som et spor av fravær i erindringen. Det er disse ugripelige sanselige begynnelsene jeg her vil sirkle inn i en serie tentative bevegelser gjennom Vesaas' forfatterskap.

Den siste boka Tarjei Vesaas ga ut, var *Båten om kvelden* (1968), bestående av 16 nummererte prosatekster, flere med lyriske innslag, og to fortaler på vers. Blant mye annet er det også en selvbiografisk tekst, en rekke forsøk på å nærme seg det som en gang var, med vissheten om at det aldri kan nås. Likevel er det som om tekstens bevissthet ikke kan la være å se bakover i tida. For det er i dette erindringsarbeidet at det oppstår bilder, ord og formuleringer som på ulike måter kan sanseliggjøres i tanke og skrift. Slik sett er da også både det å lese og det å skrive bare en variasjon over det å erindre, famlende tenke over noe som er ugjenkallelig utenfor rekkevidde. Det er også her mitt perspektiv skiller seg fra et dekonstruktivt slik det ville insistert på fraværets primat. Mot en bakgrunn av Maurice Merleau-Pontys fenomenologi insisterer jeg i tråd med en underliggende poetikk hos Vesaas på det motsatte: Bortenfor fraværet var fylde, faktisitet, nærvær. Fravær og nærvær foldes i opplevelsen av det sanselige språket til Vesaas inn i hverandre i en kiasisk, altså kryssende, overlappende og omsluttende bevegelse.

Selv om Vesaas selv omtalte *Båten om kvelden* som en indre selvbiografi, er den også beskrevet som en novellesamling, og forlaget har presentert den som en roman². Den usikkerheten som sjangerbestemmelsene vitner om, er også symptom på bokas gjengnøgende ubestemmelige åpenhet. I dette verket poetiserer og sanseliggjør Vesaas likevel sin prosa med en stilisert konsekvens som aldri tidligere, på samme tid som hvert bilde og hver gest som her meises fram, aktualiserer motiver, tema og arkitektoniske mønstre fra tidligere dikt, noveller og romaner. *Båten om kvelden* er på samme tid klimaks i den språklige sanseliggjøringen til Vesaas og en gjentakelse av alt det som er kjent fra før. Boka er derfor «ein høvelig og vid inngangsport til Tarjei Vesaas' verden, slik han diktret og slik han levde» (Egeland 1975: 198). I tråd med

9-12-13 - ENQUIST -

1) "Undersökaren - det var beteckningen på berättaren i boken, den som utan tvekan också kunde ha kallats Per Olov Enquist. [...] Det avvikande var att projektet också hade att släpa på en undersökare som betecknade sig, aldeles öppet, som en felkälla" (pp. 208-9/ it: 211 e 213).
fonta du eranti feilkälla

2) Jag har försökt att ända in i små och betydelselösa detaljer hålla mig exakt till verkligheten: har jag misslyckats beror det mer på oförmåga än på intention. [...] Min avsikt var att ge en helt objektiv och exakt bild av denna i svensk samtidshistoria helt unika politiske affär. Jag har, som kommer att framgå, misslyckats med att ge en objektiv bild. Jag tror inte denna objektiva bild är möjlig att ge (Enquist 1968:5)

3) Det som først og fremst særpreger Enquist som forfatter, er at han både er kompleks, men samtidig svært fortettet i det han skriver. Personer, hendelser, symbol og språklige uttrykk dukker stadig opp opp på nytt og får ofte en annen, eller mer nyansert, mening i ånge av hans romaner. Noe av det som gjør Enquist så spennende, er at man kan lese forfatterskapet ukronologisk "fram og tilbake" og stadig se verkene med nye øyne. (Brynildsen, 2006)

4) Han föds den 23 september 1934 i Hjoggböle, en bondby i norra Västerbotten. Han lämnar sin by, blir författare, reser långt. Allt går så bra, sedan går det mycket illa. Den 6 februari 1990 börjar ett annat liv. Boken handlar om detta. P.O.E.

5) Egentligen är det väl tveksamt om P O Enquist nya bok, Ett annat liv, kan betecknas som "sakprosa". Ett slags självbiografi är den onekligen men ofullständig, tvetydig och full av luckor. Mest liknar den en utvecklingsroman i tre akter, diktad med Enquists sedvanliga berättartekniska briljans och sinne för dramatik (Lönnroth 15.09.08)

6) Alla Per Olov Enquists romaner har, på ett eller annat sätt, formen av en undersökning, en rekonstruktion. Någonting har hänt, och berättelsens syfte är att ta reda på vad. Men undersökningen misslyckas. Verkligheten visar sig alltför komplicerad och svåråtkomlig. Den vunna kunskapen är alltför osäker (Lundqvist)

7) "Plötsligt känner han sig vuxen. Han har färdats med en rymdraket till en annan planet, blivit fri, det gick fint och var helt naturligt. Det är vad han intalar sig. Senare skall han förstå att han inte är fri" (se: p. 144)

8) "Han vet ej om han betryk blir mindre om han lyckas kartografera huset, men pöjken betraktar honom och han betraktar pöjken; tvekar han höjer katten hovudet i en oppfordrande gest. Då fortsätter han att skriva om det gröna huset" (se: 440; it: 444)

9) "Det var en bok om återuppståndelsen. Och när han förstätt det, och visste att han nu kunde skriva igjen, då gavs han ett andre liv. Februari 1990. Det har gått arton år sedan dess. Sedan dess han inte druckit en droppe sprit" (se: 526)

10) - Jeg skriver i denne romanen om min egen oppvekst, min egen familie. Jeg hadde selv en eldre fostersøster, og fortellingen om ungguttens kjærlighet til sin fostersøster og om deres problematiske forhold til sin mor, det er min egen historie. Men jeg forteller det ikke akkurat som det var, jeg legger sammen to fortellinger og får en tredje historie (Lundemo 1991)

tilbage. Dog gjorde det ikke noget. Hun var ved at falde, jeg tog hende under armen. Vi var i en øde skov, jeg havde beskyttet hende, jeg havde lagt ekstra tæpper omkring hende. Det var ved at blive mørkere, vi var på vej ind i mørket, mod tilintetgørelsen, det gjorde ikke noget.

Hele sit liv tror man at man altid skal være udenfor eller på grænsen, og man kæmper og kæmper, det er som om det alligevel er forgæves. Og da bliver man pludselig lukket ind og løftet op i lyset.

Hun så på mig, hun havde sne i øjenvipperne, men også stumper af is, det var tåret, hun græd. Det var ikke af modvilje, ikke fordi jeg havde slået hende, det var første gang i mit liv.

– Jeg troede du ville væk, sagde hun.

Jeg ville spørge om tilladelse til at kysse hende, men jeg kunne ikke tale, jeg prøvede men jeg kunne ikke. Alligevel har jeg måske sagt det, for det skete. Hendes læber var sprukne af kulden.

Det var alting, kysset var alting. Alt det man havde drømt om men aldrig nået, og alt det som nu aldrig ville komme, fordi jeg skulle væk og var fortabt, alt det var i det.

Det tog tiden bort, jeg vidste jeg ville huske det i al evighed, og at de ikke kunne tage det fra mig, aldrig nogensinde manset hvad, og da blev øjeblikket fuldstændig frygtløst.

Der kom et hus til os ud af mørket, det var sådan det så ud, selvom det var os der bevægede os, det var en af materialbyggerne, den var læst, men kun med hengelås på staldgreb, når man løsner møtrikken falder grebet ned.

I Biechls erindringer havde der stået om materialbyggerne. Da skolen nåede et betydningstunkt mål og udvide med realafdeling, havde det været nødvendigt at flytte de af skolens samlinger der var værdifulde men opmagasinerede, uden for hovedbygningen, med tiden håbede man de kunne danne grundstammen i et undervisningsmuseum for den grundtvigske tradition.

Der var ikke noget lys. På gulvet stod der kasser og haveredskaber, langs væggene skabte med glaslåger. Det var ved at blive mørkt udenfor, dog så jeg bag glasset magdeburske halvugler, glasretorter og en Van de Graaff generator. Desuden en stor mængde udstoppede fugle, også et desmerdyr, omviklet af en brilleslange.

Slangen var større end desmerdyret, og havde godt fat, og var begyndt at klemme til. Samtidig havde den spilet kæben ud og blottet gifttrænderne, dyrene var fastfrosset i øjeblikket lige inden et hug.

Jeg vidste at desmerdyret ville vinde. Det var ikke noget jeg ønskede, det var noget jeg vidste. Det havde mest af miste, det havde sit liv på spil, og måske også andres som det skulle beskytte mod slangen, og det var det mindste, og det havde ryggen mod muren. Det var et lille, rastløst rovdyr, og slangen var den største og kold og rolig. Alligevel var den chanceløs.

Vi satte os på to kasser.

– Hvad skal vi gøre? sagde hun.

For et øjeblik siden havde man ikke kunnet tro at der var noget at gøre, nu var det anderledes. Nu måtte vi forlade skolen, det kunne sagtens ordnes, ville jeg forklare hende, på Himmelbjerghus var der folk der havde holdt sig ude og i frihed op til fjorten dage og længere når de var stukket af, og nu var situationen en anden, sammen ville vi kunne holde os ude til evig tid.

Dette var de ord jeg ville sige. I stedet sagde jeg noget andet.

– August, sagde jeg.

Aldrig nogensinde kan man forlade et barn uden at styre sig selv i fortabelse, aldrig nogensinde, det er en regel mod hvilken man intet selv kan stille op.

Hun havde vidst det, inden jeg sagde det havde hun vidst det. Vi havde aldrig været to, aldrig bare Katarina og mig. Vi havde altid været tre, også før han kom og jeg så ham første gang.

Jeg fortalte om ingeniørgangene, og om hans dossier.

udskifte de fleste af de gamle klokker med moderne, kvartsstyrede værker. Som var meget nøjagtige, og som næsten ingen justering krævede. Som altså stort set gik af sig selv. Uden menneskelig mellemkomst.

Dog kendte han til to af de gammeldags værker. På Hellig Kors Skole og Prinsesse Charlottes Gades Skole fandtes endnu de gammeldags ringearranger. Dem der havde været i brug i 60'erne og 70'erne. Men som tiden havde forældet.

Jeg kørte til Hellig Kors Skole, og jeg kom meget tæt på. Ufret sad på kontoret. Det var den rigtige kasse, men der var for mange ledninger. De fortalte mig, at værket for nogle år siden var blevet udskiftet med et elektronisk. På Prinsesse Charlottes Gades Skole fandt jeg det.

Viceinspektøren gik med mig. Jeg følte mig meget lille, han oplevede jeg som en menneskealder ældre. Bagefter gik det op for mig at han og jeg må have været omtrent jævnaldrende.

Ufret sad højt oppe. Han holdt trappestigen for mig.

Det var det ur jeg havde søgt. Det ur jeg havde set og berørt én gang, et kort øjeblik, en formiddag 22 år tidligere. Et håndoptrykket Bärk pendulum.

Jeg åbnede glasset og så ind i værket. Jeg ville have skrevet nogle ting ned, men det var umødvendigt. Det var som jeg huskede det.

Viceinspektøren, ingeniøren, sekretærene på kontoret, læreren der havde arbejdet på Frederikssundsvejens Skole, alle har de glemt mig kort efter de mødte mig. Men mens vi stod sammen har de troet de havde at gøre med et voksent menneske.

Det var forkert. De talte med et barn.

Mens jeg stod over for dem, havde jeg ingen hud, der var intet til at dække mig. Jeg mærkede ethvert af deres toneskift og blikretninger, jeg følte deres travlhed og høflighed og distraktion og uforståenhed. De glemte mig fem minutter efter jeg var væk, jeg husker dem for altid.

Da jeg trådte ind på en skole, trådte jeg ind og ned i det barn jeg var for 22 år siden, og i denne skikkelse mødte jeg de voksne.

De var beskyttede. Tiden havde lagt en hinde omkring dem. De var humoristiske og forjagede og fuldkommen uberørte af vores møde.

Det var sådan det var dengang, da jeg gik på Biehls, det er sådan det er nu, det er sådan det altid vil være. Omkring de voksne har tiden lagt sig, med sin hast, sin lede, sine ambitioner, sin bitterhed og sine langsigtede mål. De ser os ikke rigtig mere, og hvad de ser har de glemt fem minutter senere.

Mens vi, vi har ingen hud. Og vi husker dem til evig tid.

Sådan var det i skolen. Vi huskede hvert ansigtsudtryk hver hån og opmuntring, hver henkastet bemærkning hvert udtryk for magt og svaghed. For dem var vi daglig dag, for os var de tidløse og kosmiske, overvældende magtfulde.

Den tanke er kommet til mig: At når man føler smerte og tænker, at dette som vokser frem her, i laboratoriet, er nyttesløst, da kan man derimod indvende, at det måske nu er den eneste mulighed for at sige hvordan man dengang følte verden.

Det voksne, det præcise og nøjagtige, det er det jo meget af. Det udgør jo faktisk alt andet omkring os. Men at mærke uden hud, det kan man måske nu kun under betingelser som dem i laboratoriet.

Det var imod stedlig sædvaner, og også i strid med isolationsens opdragende virkning at give mig papir og blyant. Hvad jeg nåede frem til måtte jeg derfor betragte min hukommelse.

Dog fik jeg bøger. På læsningen af dem byggede jeg min tale. Den var omhyggeligt planlagt, med indledning, afhandling og afslutning, da dagen oprandt gik jeg ind og holdt den, med klar og tydelig stemme, den blev det sidste ord, efter den var der ikke mere at tale om.

Dette er ikke sandt. Jeg ser at jeg har skrevet det. Men det er løgnagtigt. Da konfrontationen kom, sagde jeg ingenting af hvad jeg havde tænkt, ikke et ord.

Der blev ingen tale. Da jeg havde siddet på Lars Olsens Minde nogle uger, var der ikke mere nogen hukommelse at gemme den i. Da var der bare kaos.

Jeg fik også tilbagefald og slog på en plejer og også på en læge, som endda var kvinde, jeg har ikke noget at sige til mit forsvar. De sidste måneder var jeg stroppet fast om næsen, og fik medicin, stort set altså som hvis jeg havde været under åndssvagegrænsen.

Det er slut for længe siden. Der er ingen grund til at tale mere om det.

Men inden det skete var jeg begyndt at læse, det med bøgerne var virkelig sandt.

Der var en visiterende psykiater tilknyttet den sikrede afdeling, han var overlæge, han havde undersøgt sammenhængen mellem børns tidsformennelse og intelligens, også i udlandet, han fortalte hvordan børn i Ghana, hvor folk er mere primitive, selv når de som jeg gik i sjette eller syvende klasse, ikke kunne sige hvor længe en busstur havde været, om det havde været ti minutter eller seks timer.

Han foranledigede at jeg fik bøger, selvom det strengt

taget modarbejdede behandlingen. Det der gav udsagnet, var da jeg sagde jeg gerne ville læse om tid.

Da Katarina havde fortalt, at hendes far og mor havde talt om tiden, da havde jeg intuitivt forstået, at der måtte findes bøger om den, at man måtte kunne skrive om den.

På Lars Olsens Minde så og læste jeg nu for første gang såkaldte bøger, overlægen gav mig dem, E. J. Bickertmans *Antikkens kronologi*, Whitrows *Tidens naturfilosofi* og også *Håndbog i tidsregningens historie 1-3*.

Af hvad jeg læste forstod jeg dengang ikke et ord.

Alligevel opmuntrede læsningen mig. Man kan få noget ud af bøger, selvom man ikke forstår hvad man læser.

Dette var i mit opholds første uger. Hvor jeg arbejdede på talen, og følte at arbejdet skred godt frem.

Ideen til at gøre det fik jeg fra Katarina. Selvom hun var borte, var hun der alligevel.

Ofte stod hun foran mig, også uden at jeg lukkede øjnene. Hendes hud var så hvid, så næsten gennemsigtig, hendes trøje var for stor og havde tilhørt hendes far som havde længt sig, hendes hår var fanger af kraven. Hun havde løkket Bamsbak-Kold til skolen, og lært ham til at forløbe sig. Og hun havde talt til ham. Også til Biehl og Fredhøj havde hun uopfordret sagt noget.

Det er ikke nemt at tale. Elele sit liv har man lyttet eller set ud som om man gjorde det, det levende ord kom ned til en, det var ikke noget man selv tog i sin mund, når man selv talte var det efter at have markeret og når man var blevet spurg, og det man sagde var det sikre og rigtige, det hvorom der ikke herskede tvivl.

Med min tale var det omvendt, den var fuld af usikkerhed, og den var ikke på opfordring.

Efter nogle uger måtte jeg opgive, jeg fremlagde den heller aldrig, da konfrontationen kom var jeg tavs.

Siden da har jeg været stille.

Det var barnet der gjorde mig opmærksom på, at det endnu ikke er for sent.

Hun er født i november 1990. I august 91 begyndte jeg denne række af forsøg i laboratoriet. Nu, hvor de nærmer sig deres foreløbige afslutning, har vi juli 93.

Hun var altså knap et år da det tog sin begyndelse. Nu, hvor det hører op, er hun mere end to et halvt år gammel.

Jeg begyndte at læse op for hende af manuskriptet da hun var halvandet år gammel. Fra resten af verden holdt jeg det strengt isoleret. Men til hende viste jeg det. På eftermiddage, når vi var alene, tog jeg papirerne frem og læste små brudstykker for hende. På et tidspunkt sagde hun så, at jeg skulle skrive indberetningen, den ufuldendte tale.

Jeg ved at denne påstand mod mig vil vække mistro, man vil hævde at hun jo kun er et lille barn, og at hvad jeg påstår er næsten sindssygt.

Men det var hende der foreslog det.

Man kan foreslå noget på mange måder, det behøver vel ikke at være direkte med ord. Man kan sidde stille og lytte og på den måde vise den anden at det er i orden hvad han siger, han vil ikke blive bedømt. At man er hans ven uanset hvad.

En dag påpegede hun at det ikke var for sent, de var jo alle i live, toget var ikke kørt.

Jeg forstod det med det samme. Biehl, Zerø og alle de andre der var til stede dengang, de findes endnu, endnu er det ikke for sent at få dem i tale.

Inden hun rettede mig, må jeg have tænkt at det var forbi. Om Fredhøj vidste jeg jo det med slagtilfældet. Men

også med de andre havde jeg givet op. Det havde virket uoverkommeligt, det var så længe siden. Da vi havde muligheden for at gøre noget, for at sige noget til dem, var det kun Katarina der havde modet, og nu var det uigenkaldeligt for sent. I laboratoriet kunne jeg måske vise en bleg afglans af hvad der var sket. Men hen over de 22 år der skilte mig fra dengang, kunne jeg ikke tale.

Mod dette indvandre barnet, at de alle endnu findes. Hver og en af de sekssten mennesker der var til stede ved direktoratets konfrontation findes endnu, undtagen Fredhøj, det var hvad hun sagde.

At fortiden ikke er overstået. Men at den endnu er levende.

Da udarbejdede jeg dette.

Ellers var der ikke forskel. Rækken af dage var en endeløs linje, grå. De kørte forbi en, dagene, selv var man holdt fast på stedet, helt stille stod man og så dem køre forbi, og der var ikke noget at gøre.

Et sted inden i en følte man måske, at det måtte kunne have været anderledes. At det ikke havde behovet at være så hårdt og gråt og ens. Men man så ingen udvej. Indtil jeg traf Katarina. Men dereltes brød alt jo sammen.

Når alle dage lignede hinanden, når de gentog sig og gentog sig og var planlagt ti år ud i fremtiden, hvorfor følte man så at tiden gik, at den var lineær, at ens skoletid var en slags nedtælling, at tiden var et tog som man måtte og skulle være rask nok til at hænge på?

Jeg tror det var på grund af kravet om præstationer. Ellers er det umuligt at forklare.

Det var jo kun udefra at dagene lignede hinanden. Inderst inde skulle de være forskellige. Det var kun tilsyneladende at de samme fag og de samme lokaler og de samme lærere og de samme elever kom igen og igen. I virkeligheden var kravet, at man hver dag skulle være forandret. Hver dag skulle man være bedre, man skulle have udviklet sig, de mange gentagelser i skolens liv var der kun for at man på den samme baggrund kunne vise at man havde forbedret.

Det var vel derfor det var så vigtigt med tal. Det var vel derfor at Biehl var så nøjeregnende med præstationerne i sine erindringer, og derfor at der var karakterer og skemaer og uendelige journaler og oversigter over folks fortid og standpunkt og over hvor mange gange de var kommet for sent. De tænkte sig skolen som en himmelsk forædlingsmaskine. Tallene var bevis og kontraprove på at den gik, og at den fungerede.

Jeg ved, at jeg ikke kan få noget menneske til at forstå dette. Hvordan vores liv dengang var totalt gennemtrængt

af tiden. Selv de der dengang var med, selv Biehl og Karin Arø og I andre som jeg har i tankerne, selv I vil nægte.

Jeg tror vi var ved den yderste rand. Jeg tror vi var så langt ude som man kan komme med tiden. Vi var holdt så hårdt fast som man kan holde nogen fast med et nr. Vel egentlig så hårdt, at hvis ikke ens skal var meget tyk, da gik man helt eller delvis i stykker.

Jeg har følt at vi havde tiden i årene som blod. Og blev man syg, knækkede man under tiden, da havde man en blodsygdom.

Under tiden, de netter jeg ligger vågen, hvor jeg bare kletter til at kvinden og barnet trækker vejret, da bliver jeg angst, da frygter jeg, at det måske ikke skulle have forandret sig, ude i verden, at tidens greb skulle være usvækket.

Jeg håber jeg tager fejl. Dette er mit højeste ønske. At have taget fuldstændig fejl.

Der var jo også skoler andre steder, det ved jeg. Men vel ingen steder med en vision som Biehls.

Andre steder, i andre lande, har de fastholdt børn i tidens greb, et stykke tid har de fastholdt dem. Men de børn der ikke har kunnet klare dette, eller hvis forældre ikke har haft midler, dem har man med tiden opgivet og ladet falde.

Men Biehl ville ikke opgive nogen, det var det særlige. Måske er det det særlige ved Danmark. De ville ikke vide af den tanke, at nogle elever var nede i mørket. De ville slet ikke vide af mørket, alt i universet skulle være lys. Med lysets kniv ville de skrabe mørket rent.

Det er som om den tanke næsten er sindssyg.

I 20 år undlod jeg at opsøge Katarina, da jeg omsider gjorde det, på barnets opfordring, var hun forsvundet uden at efterlade sig adresse.

Dog har jeg ikke givet op. Jeg véd hun er et sted derude. Hun vil læse dette, og forstå det dybere end noget andet levende menneske. Hun vil læse det, og det vil stå klart for hende, at aldrig siden hvad der dengang skete, er jeg holdt op med at forsøge at berøre tiden, og at se den forandre sig.

Hun vil da opsøge mig. Hun vil hilse på kvinden og barnet, og synes om dem. Hvis hun ikke selv har familie vil vi sige til hende at hun må blive så længe hun vil, her er ingen der bortviser nogen, Ragnarok er forbi.

Så vil jeg vise hende laboratoriet.

Ragnarok. Vi lærte om det, de fortalte det var afslutningen. Verdens undergang, total udslættelse.

Som voksen læste jeg det selv, jeg opdagede de havde taget fejl. Der var alligevel et liv bagefter.

Det står i Vølvens spådom, Den ældre Edda. Der står at guderne lå på græsset i solen og spillede et spil, brækkerne var af guld, det var suverænt. Derefter kom krigen mellem lyset og mørket, katastrofe, total udslættelse.

Men bagefter lå guderne igen som før, i lyset og spillede med guldbrikkene.

Som om døden og krigen og nederlaget alligevel ikke

havde været det sidste, men bare en ny begyndelse. Som om tiden for guderne var én lang gentagelse.

Som om der efter Ragnarok var endnu en mulighed

At få endnu en mulighed.

Barnet er min mulighed, den tredje. Når hun ser på mig, direkte og i lang tid og uden at domme, da er det som om hun er den voksne og jeg er et barn, og at hun forsikrer om at intet ondt skal tilstøde mig. Eller som om jeg er voksen og hun er mig selv som barn, men et barn der nu er beskyttet af sine forældre som man aldrig selv var det, eller nej, det er umuligt at forklare, men hun er min tredje mulighed.

Den første var da Karen og Erik Høeg fandt mig og adopterede mig i 1973, på Sandbjerggård, da jeg var 15 år gammel, for hvilket jeg altid vil være dem evigt taknemmelig, og uden hvilket jeg var blevet udsløttet.

Den anden mulighed var kvinden.

Laboratoriet, her, det er den fjerde mulighed.

Når man gives endnu en chance, da går tiden baglæns, da kommer fortiden igen. Da går man endnu en gang gennem det, der dengang førte til katastrofe. Men denne gang findes et håb.

– Længst bagude husker man en slette, sagde hun. – Det er fra før tiden kom ind i ens liv, altså har man levet uden tid, som små børn gør.

Dette sagde hun i telefonen, da vi var totaladskilt.

Længst bagude husker jeg Diakonissestiftelsen. Haven, badrummet, oplæsningen af Dagens Ord fra nederste hjørne af Kristeligt Dagblad. Disse erindringer har ingen rækkefølge, de ligger på min barndoms tidløse slette. Derfra sank jeg, medad, måske var jeg født til at synke, måske var det den skjulte darwinisme.

Der var mindre bevægelser opad, at det lykkedes mig at

komme på Skorpeskolen og derefter på Biehls. Men stort set sank jeg.

Det varede til Katarina og August og jeg blev fort sammen i tiden og rummet. Siden da mistede jeg aldrig fuldstændig modet.

Jeg kom tilbage til Lars Olsens Minde den første tid efter konfrontationen, de var bekymrede, hvis jeg havde haft kræfter til det ville jeg have betrokket dem. Jeg overvintrede jo bare, jeg havde søgt ned og ind i et roligt sted. På Skorpeskolen lagde Oscar Humlum de froer som han skule tjene sine penge på at spise, nederst i grøntsagsskuffen, hvor kokkepigerne ikke ville finde dem, under porrerne, hvor der var lige over nul grader, der døde de ikke, de gik i dyb, ubevægelig vintersøvn, de ventede på lyset. Tog man dem frem og lod dem ligge på en hånd, da strakte de sig mod varmen og vågnede til live.

Katarina, August og jeg, vi mødtes, derefter blev det aldrig mere muligt at give totalt op. Jeg har tænkt over hvorfor.

Jeg tror det var kærlighed. Har man én gang mødt den, så vil man ikke mere synke. Da længes man for altid efter lyset og overfladen.

To gange har jeg set Biehl på gaden, større er København ikke.

Han er blevet grå, som sten, han går stadig raskt og målrettet, dog virker det som om han ser dårligt.

Man får den tanke, at han er ældet som et vrangbillede af Uexkülls teori: Et ensomt menneske, bag et upåideligt sansesapparat, i en uvirkelig verden.

Når dette er færdigt vil jeg give ham det. Jeg vil finde ham, stå foran ham og give ham det.

— Dengang sagde jeg ikke et ord. Nu har jeg sagt det.

Der findes et tidsløb så langt, at naturvidenskaben ikke kan forestille sig noget større, det er 2×10^{17} sekunder; den tid en lysstråle ville være om at gennemløbe universets formodede radius, det kaldes *den kosmiske kronon*.

Der findes et tidsrum så lille, at det ikke er muligt at regne med mindre, det udgør den nedre grænse for tilskrivning af mening til lovmæssige processer, det er 10^{-23} sekunder, det kaldes *den atomare kronon*.

Man tror at der også findes en øvre og nedre *mental kronon*, en grænse for hvor lille og hvor stort et tidsrum bevidstheden kan spænde over.

Er man rask, da har dette ingen stor interesse, da deler man problemøst tiden med andre mennesker.

Men bliver man dårlig, og begynder tiden at flyde, da støder man ind i den mentale kronon.

Når Biehl havde slæet, hardt og på én gang betegnende og sanseløst, da blev der et ganske kort ophold. Det var for kort til at blive bemærket, det var mindre end én mental kronon, det var det, og så var det forbi, og kun sporene var tilbage. En vag frygt man ikke forstod.

Men var man syg, da mærkede man dette øjeblik, hvad vi havde var netop en sygeligt forstørret følsomhed for helt små tidsrum, og da så man øjeblikkets uendelig mange og komplicerede magtbevægelser, og man så at det i alle dem, det var til stede blev afsat et fint, evigt mærke af angst, og at dette havde med indlæringen af tiden at gøre.

Huset lade nogen af os komme hende saa nær, at vi kunde røre ved hende. Hun var ellers venlig af sig, hun forstod, at vi gerne vilde se paa hendes Kid, og hun nedlod sig til at tage et Stykke Sukkerør fra en udstrakt Haand. Hun gik i Solskjinet op til den aalne Spisesuedør og stirrede tankfuldt ind i Stuenes Halvmørke, men over Dørrærskelen kom hun aldrig mere. Paa dette Tidspunkt havde hun skaffet sig af med sin Bjælde, og hun kom og gik, og færdedes omkring Husene i Tavshed.

Mine Folk foreslog, at jeg skulde lade dem fange Lullus Kid og beholde det i Huset, som vi engang havde haft Lullu, men jeg syntes, at det vilde være en klunnet Tak for Lullus elegante Tillid til os.

Og det syntes mig ogsaa, at den frie Forbindelse mellem Huset og Antiloperne var et sjældent og ærefuldt Forhold. Lullu kom ind fra Vildmarken for at vise, at den og vi var paa en ven-skabelig Fod, og hun gjorde mit Hus til eet med det afrikanske Landskab, saa at ingen kunde sige, hvor det ene holdt op og det andet begyndte.

Lullu kendte Skoven ud og ind. Hun vidste, hvor det store Vildsvin havde sit Leje og hun havde set Næschornene parre sig. Lullu naa ved Solopgang paa det aalne Buskland, hvor Skoven og Sletten mødes, have set den Zebra, Løven havde dræbt, gaa over fra Nattens til Dagens Besiddere, naar Løven for længe siden er gaaet bort, og de forslagne, rædde Dyener løfter Hovedet mod den røde østlige Himmel og lusker af, og naar de store mørke Grilobe, der har siddet ubevegeligt som døde Ting Natten igennem i de lave Tjørnetræer, lader sig falde det korte Stykke Vej til Jorden, som Sten, og løber til Aadslet for i et Øjeblik at forandre det til en levende, utrolig Masse af kempende og baskende Vinger.

I Afrika er der en Gøg, der kukker midt paa de varmeste Dage og midt inde i Skoven. Det er, som om man endelig hørte Lyden af hele Afrikas Hjerterlag. Men jeg har aldrig haft Held til at se Gøggen, og det har heller ikke nogen anden, for ingen har kunnet fortælle mig, hvordan den saa ud. Men Lullu havde maaske gaaet ad en grøn Sti lige under den Gren, som den kukkende Gøg sad paa.

Jeg var den Gang ved at læse en Bog om Kejserinden af Ki-

na, og jeg leste, hvordan den unge Yahanola, da hendes Sølv var blevet født, tog paa Besøg i sit gamle Hjem. Hun kom ud af den forbudne By i sin grønne, gyldentombengte Bærestol. Nu, tænkte jeg, lignede mit Hus den mægtige Kejserindes Fedrenchjem.

De to Antiloper, den store og den lille, færdedes omkring mit Hus hele Sommeren igennem, og der gik aldrig lang Tid, hvor vi ikke saa en af dem eller dem begge to. I Begyndelsen af den næste lange Regntid fortalte mine Folk mig, at Lullu var kommet tilbage med et nyt Kid. Jeg saa ikke selv Kiddet, for ved denne Tid kom de ikke længere ganske nær til Huset, men noget senere mødte jeg tre Bushbucks sammen i Skoven.

Dette Forbund mellem Lullu og hendes Familie og mit Hus varede gennem mange Aar. Antiloperne var til Stadighed i Nærheden af Huset. De kom ud af Skoven og gik ind igen, som om mine Planer, og Indkørslen, var en Provinus af den. De kom oftest lige inden Solnedgang og bevægede sig først i nogen Tid omkring imellem Træerne som fine, mørkere Skygger i Skyggen, men naar de spadserede ud paa Plænen for at grasse, lyste deres Skind i Eftermiddagssolen som Kobber. En af dem var Lullu, for den kom helt op til Huset og gik rundt om det. Den spidsede Øren, naar der kom en Vogn, eller naar vi lukkede et Vindue op, og Hundene kendte den. Lullu blev mørkere med Alderen. Men hendes Børn og maaske hendes Børnemøder voksede sig ogsaa af og til nær til Huset. En Eftermiddag kom jeg kørende hjem og fandt fire Bushbucks paa Terrassen, i Ring om det Salt, som jeg havde lagt ud til mine egne Køer.

Det var en bemærkelsesværdig Ting, at med Undtagelse af den første store, smukke Hjort, Lullus Bwana, som havde staaet med knejsende Hoved under Kastanjetræet, var der aldrig nogen Han imellem de Antiloper, som kom op til Huset. Det saa ud til at vi her havde at gøre med et Skov-Matriarkat.

Jægerne og Naturforskerne i Kolonien fik med Tiden stor Interesse for Lullu og hendes Familie, og Koloniens Game-Warden kom flere Gange kørende ud til Farmen for at se dem og saa dem ogsaa. Der blev skrevet en Artikel om dem i vor Avis, *The East African Standard*.

Disse Aar, da Lullu og hendes Slegt kom og gik omkring

Huset, var de lykkeligste Aar af hele mit Liv i Afrika. Derfor kom jeg til at se paa mit Bekendskab med Skovens Antiloper som paa et Venskabsstegn, en stor Velvilje eller Gave fra selve Afrika. Hele Landet var da deri, gode Varsler, en Pagt fra gamle Dage, en Sang:

„Fly du, min kærreste, og vær du lig en Raa
eller en ung Hind paa de krydrede Urters Bjerg.“

De sidste Aar, jeg var i Afrika, saa jeg mindre og mindre til Lullu og hendes Folk, og det allersidste Aar, jeg var derude, tror jeg aldrig de kom. Tiderne var forandrede. Syd for min Farm var Landet blevet stykket ud til Nybyggere, her var Skoven ryddet og Huse bygget op. Traktorer hev og hvrædte op og ned, hvor de aabne Pladser i Skoven før havde været. Mange af de nye Farmere var ivrige Jægere, og Bøsserne sang til alle Sider i Landskabet. Jeg tror, at Vildtet trak sig længere vest-paa og ind i Masai-Reservatets Skove.

Jeg ved ikke, hvor lang en Antilopes Levetid kan være. Maa-ske er Lullu død, mæt af Dage, for længe siden.

Tit, meget tit, har jeg i de tidlige Morgentimer inden Dags gry troet, at jeg har hørt Lullus klare Bjælde, og i Søvne er mit Hjerter løbet fuldt af Glæde. Jeg er vaagnet op i Følelsen af, at noget mærkeligt og dejligt skulde til at ske, lige nu.

Naar jeg da har ligget og tænkt paa Lullu, har jeg grundet over, om hun i sin Tilværelse i Skoven selv har drømt om sin Bjælde? Gik der nogensinde gennem hendes lille Hoved med de mangeløse, store, dunkle Øjne og de fine Øren, som Skygger over Vand, Billeder af Mennesker, og Hunde?

Jeg kan en Sang om Afrika, tænkte jeg, om Giralferne og om den afrikanske Nymane, som ligger paa Ryggen, om Plovene i Marken og om Kaffeplukkernes svedte Ansigter. Kan Afrika ogsaa en Sang om mig? Dirrer Luften over Stetten nogen-sinde med en Farve, som jeg har haft paa, leger Børnene en Leg, hvori mit Navn forekommer, kaster Fuldmaanen en Skygge over Gruset paa Indkørslen til Huset, som ligner min? Ser Ørenene paa Ngong ud efter mig?

Jeg har aldrig hørt fra Lullu.

Men fra Kamante har jeg hørt. Det er ikke en Maaned siden, jeg sidst havde Brev fra ham. Men disse Efterretninger fra Afrika kommer paa en uvikelig Maade og ligner mere Skygger og Spejlbilleder af Livet end Meddelelser fra det.

For Kamante kan ikke skrive, og han kan ikke Engelsk. Naar han, eller nogen anden af mine Folk sætter sig i Hovedet, at det er Tid for dem til at sende mig et Brev, gaar de til en af de professionelle indiske Skrivere, som sidder med deres Skrive-pult, Papir og Pen og Blæk udenfor Posthuset, og forklarer ham, hvad de tænker sig, der skal staa i Brevet. De professionelle Skrivere kan heller ikke meget Engelsk, og det kan knap nok siges om dem, at de kan skrive, men de tror selv, at de kan. For at vise deres Kunstfærdighed, udsyrer de Brevene med en Mængde Tegne og Krusculer, som gør dem svære at tyde. De har ogsaa den Vane at skrive Brevet med to eller tre forskellige Farver Blæk, og hvad end deres Bevæggrund til det er, saa gør det Indtryk af, at Blækket er sluppet op for dem, og at de presser de sidste Draaber af et helt Regiment af Flasker. Ud af alt dette kommer den Slags Budskaber, som Folk engang fik af Oraklet i Delphi. Der er et Perspektiv i de Breve, jeg faar. Jeg føler, at der er en Meddelelse i dem, som har ligget Af-senderen tungt paa Hjerte, som har faaet ham til at gaa tre til fire Mil fra Kikuyu-Reservatet til Posthuset. Men Meddelelsen er hyllet i Mørke. Det billige, snavsede Ark Papir, som, naar det ankommer, har rejst mange Tusend Mil, det skrigger op imod mig, men hvad det siger veed jeg ikke.

Kamante har som Korrespondent sin egen Maner. Han lægger tre eller fire Breve i samme Konvolut og mærker dem: *1ste Brev, 2det Brev, 3die Brev* og saa fremdeles. De indeholder alle et og det samme, men det bliver gentaget Gang paa Gang. Maaske prøver han at gøre dybere Indtryk paa mig ved at gentage, han havde den samme Vane, naar vi talte sammen og der var noget, han særlig ønskede at jeg skulde forstaa eller huske. Maaske er det svært for ham at bryde af, naar han føler, at han endelig er kommet i Forbindelse med en Ven paa saa stor Af-stand.

Kamante skriver, at han er arbejdsløs og har været det længe. Det fortænder mig ikke at høre det, for han var virkelig Kaviar

manuelson, „og Masaiterne.“ „Tror De paa Gud, Emmanuelson?“ spurgte jeg ham. „Ja, ja, ja.“ sagde Emmanuelson. Han sad ganske stille en Stund. „Nu vil De finde, at jeg er en forferdelig Skeptiker, naar De hører, hvad jeg har at sige.“ sagde han, „men med Undtagelse af Gud tror jeg ikke paa noget som helst i Verden.“

„Hør en Gang, Emmanuelson.“ sagde jeg, „har De Penge?“ „Ja, jeg har.“ sagde han, „firsindstyve Cent.“ „Ja, det er ikke nok.“ sagde jeg, „og jeg har selv ingen Penge i Huset. Men maaske Farah har nogle.“ Farah havde fire Rupcees.

Næste Morgen, noget før Solopgang, gav jeg mine Folk Besked paa at vække Emmanuelson og lave Kaffe til ham. Jeg havde i Nattens Løb tænkt over, at jeg vilde køre ham i min Vogn de første femten Kilometer af Vejen. Det var sletingen Fordel for Emmanuelson, som stadig havde to Hundrede og tyve Kilometer at gaa. Men jeg vilde ikke se ham gaa lige fra min Dørterskel ud i den uvisse Skæbne, og jeg vilde ogsaa gerne selv være med i hans Komædie eller Tragedie. Jeg pakkede ham en Pakke Smørbrød og haardkogte Æg, og gav ham ogsaa en Flaske Chamberlîn 1906 med, fordi han satte Pris paa den. Jeg tænkte: Det bliver maaske hans sidste Drik her i Livet.

Emmanuelson saa i Morgengryet ud som et af de Låg i Le-genderne, hvis Skæg vokser i Jorden. Men han kom ud af Gra-ven med Anstand og var ganske rolig og ligevægtil, da vi kørte bort. Da vi var kommet over paa den anden Side af Mbagathi-Floden, lod jeg ham staa ud af Bilen. Morgenluften var klar, og der var ikke en Sky paa Himlen. Hans Vej gik mod Sydvest; da jeg saa rundt i den modsatte Retning kom Solen netop op, nat og 1906, — som Blommen i et haardkogt Æg, tænkte jeg. Om tre eller fire Timer vilde den være hvidglødelende og brændte ubarm- hjertigt ned paa den Vandrendes Hoved.

Emmanuelson sagde Farvel til mig. Han begyndte at gaa, og kom saa tilbage og sagde Farvel en Gang til. Jeg sad i Vognen og saa paa ham, og han var vistnok glad ved at have en Tilskuer. Jeg tror, at hans dramatiske Instinkt var saa stærkt, at han i dette Øjeblik havde en levende Følelse af at være ved at for-lade en Scene og at gaa bort, som om han havde set sig selv med Publikums Øjne. Det var Emmanuelsons store Sortie. Skul-

de da ikke Højene, og Tjørnetræerne og den støvede Vej vise saa megen Medfølelse, at de et Øjeblik fik Karakter af Sætsyk-ker? I Morgenvinden viftede hans lange sorte Overfrakke ham lidt om Benene, op af en af Lommerne paa den stak en Flaske-bals. Mit Hjerte blev helt fyldt med den store Kærlighed og Taknemlighed, som de, der bliver hjemme, føler for Vandrere og Vejfarende, for Sømand, Opdagelsesrejsende og Vagabon-der. Da han kom til Toppen af den næste lille Bakke, vendte han sig igen, tog sin Hat af og viftede med den. Hans lange, sorte Haar blæste op i Luften fra hans Pande. Farah, der var med mig i Vognen, spurgte mig: „Hvor skal den Bwana hen?“ Farah kaldte Emmanuelson en Bwana — Herre — for sin egen Værdigheds Skyld, siden han havde sovet i Huset. „Til Tanganyika.“ sagde jeg. „Til Fods?“ spurgte Farah. „Ja.“ sagde jeg. „Allah være med ham.“ sagde Farah.

I Dagens Løb tænkte jeg mange Gange paa Emmanuelson og gik ud af Huset for at se over mod Tanganyika-Vejen. Om Aftenen ved Tiiden hørte jeg en Løve bryde sylvestpaa, og en halv Time efter hørte jeg den igen. Jeg tænkte paa, om den maaske nu sad paa en gammel sort Overfrakke. Hele næste Uge prøvede jeg at faa at vide, hvordan det var gaaet Emmanuelson, og jeg gav Farah Besked paa at spørge sine indiske Bekendte i Nairobi, som havde Lastbiler paa Tanganyika-Vejen, om nogen af dem var kørt forbi ham eller havde taget ham op. Men der var ingen, der havde set noget til ham.

Et halvt Aar senere fik jeg til min Overraskelse et anbefalet Brev fra Dodoma, hvor jeg ikke kendte et Menneske. Brevet var fra Emmanuelson. Det indeholdt de halvtreds Rupcees, som jeg først havde faaet ham, da han havde forsøgt at komme ud af Landet, og Farahs fire Rupcees. Foruden disse Penge som var de sidste, jeg nogensinde havde ventet at faa at se igen i Verden, sendte Emmanuelson mig et langt, forstandigt og venligt Brev. Han havde faaet Plads som Bartender i Dodoma — hvad Slags Bar de nu kan have der — og det gik ham godt. Han lod til at have en Gave for Taknemlighed, han huskede mange Smaating fra den Aften, han havde tilbragt paa Farmen, og gentog flere Gange, at han der havde følt sig mellem Venner. Han beskrev mig i Enkeltheder sin Rejse til Tanganyika og roste Masaiterne

Denys Finch-Hatton havde ikke noget andet Hjem i Afrika end Farmen. Han boede ind imellem sine Safarier i mit Hus og havde sine Bøger og sin Grammofoon der. Naar han kom tilbage til Farmen, lukkede den sig op, den talte, som Kaffeplantagen taler, naar den blomstrer i de første Regnbyger, drivvaad, dultende, som en Sky af Kridt. Naar jeg ventede Denys tilbage og hørte hans Automobil komme op ad Vejen, hørte jeg paa samme Tid alle Ting paa Farmen snakke, og sigte hvad de virkelig var. Han var lykkelig, naar han var paa Farmen, han kom der kun, naar han havde Lyst til at være der. Og Farmen lærte hos ham nogle Egenskaber at kende, som Verden ikke ellers saa: Ydmyghed, Taknemlighed, en venlig Blidhed. Han gjorde aldrig andet end hvad han havde Lyst til, og der blev ikke fundet Svig i hans Mund.

Denys havde en Egenskab, der var uvurderlig for mig: han kunde høre paa en Historie. For jeg har altid tænkt, at jeg kunde have spillet en Rolle i Florens paa Pestens Tid. Men Moden har skiftet, og den Kunst at høre efter en Historie er gaaet tabt i Europa. De Indfødte i Afrika, som ikke kan læse, kan den endnu og hvis man begynder at fortælle dem: „Der var engang en Mand, som gik ud paa en Vej, og der mødte han en anden Mand,“ har man straks deres fulde Opmærksomhed, og deres Tanker løber rask efter Mændene paa Vejen. „Ja, Msabu, ja,“ siger de, „og hvad saa? Hvad sagde de?“ Men hvide Folk kan ikke, selv om de aldrig saa meget følger, at de burde, høre efter en Historie, som man fortæller dem. Hvis de ikke bliver urolige og kommer i Tanker om noget, som naa gøres straks med det samme, falder de i Søvn. De samme Mennesker kan da godt bede om at faa noget at læse, og kan sidde en hel Aften fordybet i en eller anden Tryksag, de kan da endogsaa, paa Tryk, komme igennem en Tale. De har vænnet sig til at faa deres Indtryk gennem Øjnene.

Denys, som i det hele taget var meget lydhør og fik denne Egenskab udviklet paa sine Safarier, vilde hellere høre paa en Historie end læse den. Naar han kom til Farmen, spurgte han mig om jeg havde nogen ny Historie at fortælle. Jeg havde dig-

de største Automobiler, kun ryge de fineste Cigaretter, og kun drikke de bedste Aaragange Vin.“ Mens han da boede hos mig, fortalte han mig en Aften, at Doktoren havde raadet ham til at gaa i Seng og blive i Sengen en Maaned. Jeg sagde til ham, at hvis han vilde følge Doktorens Raad og holde sig i Sengen en Maaned, paa Ngong, vilde jeg opgave min Rejse til Europa for at blive der og saa rejse hjem næste Aar. Han tænkte mit Tilbud igennem i nogen Tid. „Ak,“ sagde han, „det var godt, hvis jeg kunde gøre det, men det kan ikke lade sig gøre. Hvis jeg gjorde det for at glæde dig, hvad vilde jeg saa være værd sidenefter?“

Jeg sagde Farvel til ham med et tungt Hjerte. Da jeg sejlede hjem forbi Takaunga og Lamu, hvor vor Dhow skulde have fulgt Kystlinien, tænkte jeg paa ham, men i Paris hørte jeg, at han var død. Han var faldet død om foran sit Hus, idet han stod ud af Automobillet. Han blev begravet paa sin Farm, hvor han gerne vilde være.

Da Berkeley døde, forandrede Landet sig. Hans Venner følte det straks med Sorg, og andre Folk mærkede det senere hen. En Epoke i Koloniens Historie løb ud med ham. I Tidens Løb blev mange Begivenheder regnet fra dette Vendepunkt, og Folk sagde: „Da Berkeley Cole levede“ eller „Siden Berkeley Coles Død“. Til han døde, havde Landet været de lykkelige Jagtegne, nu forandrede det sig ganske langsomt, og blev et Forretningsforetagende. Da han døde, blev mere end een Standard sænket. En Standard for Vid, hvad der snart blev følt, og det er en sørgelig Ting i en Koloni, en Standard for Mod: efter hans Død begyndte Folk at tale om deres Bekymringer. En Standard for Meeneskelighed. Da Berkeley forlod Scenen, gjorde en grum Skikkelse sin Entré fra Kulissen ligesom for: *La dure nécessité, maîtresse des hommes et des dieux.*

Det var underligt, at en lille spinkel og svag Mand skulde have været i Stand til at holde hele Kolonien hende fra Livet. Nu maatte vi til at bage vort Brød uden Gær. Landet var blevet fattigere paa Ynde, Frihed og Lystighed. En Kat var staaet op og var gnaet ud af Stuen.

tet mange Eventyr og Historier mens han havde været borte. Om Aftenen gjorde han sig det bekvemt paa Gulvet foran Køminen med alle Husets Puder spredt omkring sig, jeg sad med Benene overkors ved Siden af ham, som selve Shcherazade, og han hørte opmærksom paa en lang Historie fra Begyndelsen til Enden. Han fulgte bedre med i den end jeg selv gjorde, og naar i det afgørende Øjeblik en af Personerne viste sig paa Scenen, afbrød han mig og sagde: „Den Mand døde i Begyndelsen af Historien. Men gaa bare videre.“

Denys lærte mig Latin og at læse Biblen og de græske Digtere. Han kunde selv næsten hele det gamle Testamente udenad og førte Biblen med sig paa alle sine Ekspeditioner, hvilket forskaffede ham Anselse hos Muhamedanerne.

Han gav mig ogsaa min Grammofon. Det var en Henrykkelse og Sødnne i min Tilværelse. Den bragte et nyt Slags Liv til Far-men, som om den nu havde faaet Stemme. — „Spielen i en Land er Nattergalen.“ — Denys kom tit uventet til Huset, medens jeg var ude i Kaffe Marken eller Majs Marken, havde nye Plader til Grammofonen med sig, og satte den i Gang. Naar jeg kom ridende hjem ved Solnedgang, strømmede Melodien mig i Møde i den kolde, klare Luft i Skoven og meldte at han var kommet.

De Indfødte havde stor Kærlighed til Grammofonen og kom gerne og stod rundt om Huset, naar den spillede, for at høre paa den. Nogle af mine Folk udvalgte sig en Yndlingsmelodi og bad mig spille den for dem, naar vi var alene hjemme. Det var underligt, at den Melodi, som Kamante valgte sig og lyttede til med størst Andagt, var Andanten af Beethovens Klaverkoncert i G-Dur. Første Gang han bad mig om den havde han vanskeligt ved at beskrive den saa tydeligt, at jeg kunde forstaa, hvilket Stykke det var han mente.

Denys og jeg var uenige om Musik. For jeg vilde helst høre de gamle Komponister, men han var hypermoderne i Kunst og Musik, som om han havde tænkt sig at gøre Alibi for sin egen Uoverensstemmelse med Tidens Aand, ved her at komme den imøde saa langt, som det var muligt for noget Menneske. „Jeg vilde synes godt om Beethoven,“ sagde han, „hvis han ikke var saa vulger.“

Saa snart som Denys og jeg var sammen, havde vi et mærkeligt Held med Løver. Det hændte, at han kom hjem fra en to eller tre Maaneders Jagtexpedition og græmmede sig, fordi han paa hele Turen forgeves havde prøvet at skaffe de Folk fra Europa, som han havde taget ud, en god Løve. I Mellemtiden havde Masaierne været hos mig for at bede mig komme ud at skyde en bestemt Løve eller Løvinde, der dræbte deres Køer for dem, og Farah og jeg havde været ude hos dem, og havde sovet i deres Manyatta for at bryde op, mens det endnu var mørkt, uden at vi havde set saa meget som et Løvespor i hele Egnen. Men naar Denys og jeg red ud, var Løverne paa Pletten, som om det var en Opmærksomhed de skyldte os. Vi stødte paa dem ved deres Maaltid, eller naar vi red over et Flodleje.

En Nytaarsmorgen, inden Solopgang, var Denys og jeg paa Vej ud ad den nye Narok-Landevej og købte saa hurtigt det kunde lade sig gøre i det ujævne Terrain.

Denys havde Dagen inden laant en svar Riflet til en af sine Venner, som var paa Vej syd paa med en Jagtexpedition, og først sent ud paa Aftenen kom han i Tanker om, at han havde glemt at give sin Ven Besked om et særligt Trick ved Bøsssen, hvorved Snellerten kunde blive sat ud af Funktion. Nu var han bange for, at det kunde bringe ham i Ulykke i en afgørende Situation. Vi kunde da ikke finde paa andet Raad end at give os paa Vej ganske tidligt om Morgen, tage den nye Vej og prøve at indhente Jagtselskabet i Narok. Det var et hundrede Kilometer gennem vildt Land, paa en helt nyanlagt Vej. Men Safarien kom ad den gamle Vej, som var noget længere, og det gik nok ikke saa hurtigt for dem heller, for de havde tungt ladede Lastautomobiler med sig. Vor eneste Bekymring var, at vi ikke vidste, om Vejen var ført igennem helt til Narok.

Den tidlige Morgenluft i de afrikanske Højlande er saa haandgribelig frisk og kold, at den samme Forestilling bestandig faar Tag i os: Vi er ikke paa Jorden, men i mørkt, dybt Vand, vi gaar frem langs Bunden af Havet. Det er ikke engang givet, at vi overhovedet selv bevæger os, det kolde Pres mod Ansigtet, det er Dybvands-Støvmønger, og Automobiler selv

redder maaske ganske stille paa Havbunden som en dansk elektrisk Rokke, gior frem for sig med sine to store, klare Lamper og lader Undervands-Verdenen passere Revy for sig. Stjerneerne højt oppe er saa store, fordi det ikke er de virkelige Stjerner, men Genspejlinger af dem, som hænger og blinker paa Havets Overflade. Langs Vejene kommer levende Ting frem, mørkere end Omgivelserne, springer op og glider igen ind i det lange Græs, paa samme Maade som Krabber og Tanglopper borer sig ind i Sandet. Luften bliver klarere og klarere; naar Solen staar op, da er det Havbunden der hæver sig højere op, stiger over Havfladen og ligger som en nyskabt Ø i Verden.

Hvirvler af Lugte drev hurtigt forbi os, frisk ram Duft af Olivenbuskene, Porseduft fra Nælder og lav Vækst, den salte Spejglugt af det brændte Græs og en pludselig kvælende Bølge af Aandselstank. Kanuthia, Denys' indfødte Chauffør, som sad bag i Vognen, rørte sagte ved min Skulder og pegede til højre. Til den Side af Vejen, ti Meter fra den, var der en stor, mørk Form, en Søko, som hvilede sig paa Havsandet, og ovenpaa den rørte der sig noget i det dunkle Vand. I Virkeligheden var den mørke Forhøjning en stor, død Giraf-Tyr, den var blevet skudt to eller tre Dage forinden, jeg ved ikke af hvem. Oppe paa det døde Dyr havde en Løvinde været ved at holde Maaltid, og nu rejste hun Hovedet og Skuldrene over det og stirrede paa Automobilet som kom forbi. Denys standsede Vognen, og Kanuthia løftede Riflen, som han bar paa, af Skulderen. Denys hviskede til mig: „Skal jeg skyde hende?“ For han betragtede høfligt Ngong Hills som mit private Jagtrevier. Vi kørte netop nu gennem de Masaters Land, som havde været oppe ved Huset for at klage over, at Løverne tog deres Køer. Hvis det var denne Løvinde, som havde plaget dem, saa var det paa Tide, at hun kom af med Livet. Jeg nikkede.

Denys sprang ud af Vognen, dukkede sig ned bag den og løb nogle Skridt tilbage. Men i samme Øjeblik forsvandt Løvinden ned bag Giraffens Ryg, og han maatte løbe rundt om den for at komme hende paa Skud, og skød. Jeg saa hende ikke falde – da jeg kom ud af Vognen og om bag Giraffen, var hun stendød og laa i en stor, mørk Pølse.

Der var ikke Tid til at flaa hende nu, vi maatte køre videre

saa hurtigt vi kunde, hvis vi vilde indhente den anden Safari i Narok. Vi saa os hastigt om og tog Mærke af Stedet, saa at vi kunde finde det igen paa Hjemvejen, men Stanken fra den døde Giraf var saa stærk, at vi ikke vilde kunne køre forbi den uden at vide det.

Men da vi havde kørt fire Kilometer længere frem, saa var der ikke mere Vej. Vejarbejdernes Værktøj laa her, og der var staaet et Par smaa tomme Telte op. Paa den anden Side af denne lille forladte Lejr i Vildmarken var der kun det store, stenede Land at se, lige netop graat i Dagslyset og fuldkommen uørørt af Memmeskehænder. Vi stod og saa paa Værktøjet og paa Landskabet foran os. Her kom vi til at overlade Denys' Ven til hans Skarbane, hvad Snellerten paa hans Riffel angik. Senere her, da han kom tilbage fra sin Safari, fortalte han os, at han aldrig havde faaet Lejlighed til at bruge Riflen. Vi maatte da vende om her, og idet vi vendte, fik vi Ansigtet mod den østlige Himmel, den rødmuede over Sletten og Højene, og mens vi kørte, begyndte den at gløde og lue som Guld. Vi kørte lige ind i den, og talte hele Tiden om Løvinde.

Vi fik igen Øje paa Giraffen, vi saa den nu ganske tydeligt, og hvor Lyset faldt paa Siden af den kunde vi skelne de mørkere firkantede Mærker i dens Skind. Og da vi kom nær op til den, saa vi, at der stod en stor Løve paa den. Vejen var en Smule lavere nede end Aadslet. Løven stod oprejst og mørk lige paa det, og bag den var Himmelen flammende gylden. *Lion posant Or.* En Lok af dens Manke løftede sig i Morgenvinden. Jeg rejste mig op i Vognen, saa stærkt var det Indtryk, den gjorde, og Denys sagde: „Skyd nu du denne Gang.“ Jeg var aldrig meget for at skyde med hans Riffel, den var for tung, og især for lang for mig, og gav mig hver Gang et voldsomt Stød. Men denne Gang var Skuddet en Kærlighedserklæring, og skulde Vaabnet saa ikke være af største Kaliber? Løven stod fuldkommen stille mens jeg kom af Vognen og gik lidt op imod den. Idet jeg skød, saa det ud for mig, som om den sprang lige op i Luften og kom ned med samlede Ben. Jeg stod i Græsset med Riflen i Haanden og aandede dybt, gennemglødet af den Følelse af Magtfulde, som et Skud giver En, fordi man her virker saa kraftigt paa lang Afstand.

skulde være glad ved at se den under Aaget i mange Aar. Jeg gik i Seng i mit Telt og blev ved at drømme om den sorte Okse. Jeg blev vækket ved et vældigt Spektakel, Hundene gøede, og de Indfødte skreg og raabte nede ved Oksernes Fold. To af Oksedriverne kom ind i mit Telt og fortalte mig, med klapprende Tænder, at der var kommet en Løve ind mellem Okserne. Vi løb derned og tog Lygter med os, og jeg selv snappede min Riffel fra Krogen. Da vi kom ned til Indhegningen sagtede Støjen noget af, i Lyset af Lygterne saa jeg et Øjeblik et stort spættet Dyr glide bort. Der havde været en Leopard paa den bundne Okse og den havde ædt hele det højre Bagben af den. Nu kom vi nok aldrig til at se den under et Aag."

"Saa," sagde min Bestyrer, "tog jeg min Riffel og skød Oksen."

Ildfluerne

Naar den lange Regntid er forbi, og Nætterne i den første Uge af Juni bliver kølige i Højlandene, kommer Ildfluerne frem i Skovene.

En Aften kan man faa to eller tre af dem at se, ensomme, forvorne Stjerner, der flyder i den kolde Luft og hæver og sænker sig, som paa store Bølger, eller som om de nejede dybt for hinanden. I Takt med deres Flugt tænder og slukker de deres bitte-smaa Lys. Man kan fange et af Insekterne og efter en Stund faa det til at tænde Lygten paa Haandfladen. Den udstråler et mærkeligt Lys, et hemmelighedsfuldt Budskab, i en lille Kreds omkring den bliver Huden bleggryn. Næste Nat er der mange Tusend Ildfluor i Skoven.

Af en Aarsag jeg ikke kender holder de sig i en bestemt Højde, mellem en og to Meter over Jorden. Det er da umuligt ikke at tænke sig, at en hel Sværm smaa Børn paa seks-syv Aar løber gennem den mørke Skov med Lys, — smaa Stokke dypet i Blaa lys, — og hopper op og ned, medens de løber, leger og danser og svinger med deres Fakler. Hele Skoven er fuld af et vildt, henrykt, overgivent Liv, og det hele gaar for sig i dyb Tavshed.

Livets Vej

Da jeg var Barn, viste de mig et Billede — et levende Billede, forsaauidt som det blev til og udviklede sig for Øjnene af Tilskueren, medens Kunstneren fortalte. Historien, som hang sammen med Billedet, blev hver Gang gentaget i nøjagtig de samme Ord:

"I et lille rundt Hus med et rundt Vindue i og en lille trekantet Have til, boede der en Mand.

Ikke langt fra Huset var der en Sø med en Mængde Fisk i, som Manden fangede og solgte i Byen.

En Nat vaagnede han op ved at høre en frygtelig Larm, og han begav sig afsted i Mørket for at finde ud af, hvad der var i Vejen. Han løb ned ad Søen til."

Her begyndte Fortælleren, som paa et Kort over en Armés Bevægelser, at trække Mandens Rute op.

"Først løb han syd-paa. Her snublede han over en Sten, som laa midt paa Vejen, og lidt efter faldt han i en Grøft, kom op igen, faldt i en anden Grøft, kom op igen, faldt i en tredje Grøft og kom tilsidst ogsaa op af den.

Han forstod nu, at han havde taget Fejl, og at Larmen ikke kom fra denne Kant, og han løb tilbage mod Nord. Men da han var der, mente han igen at høre, at Larmen kom syd-fra, og han løb samme Vej tilbage. Han snublede først over en stor Sten, som laa midt paa Vejen, og lidt efter faldt han i en Grøft, kom op, faldt i en anden Grøft, kom op, faldt i en tredje Grøft, og kom tilsidst ogsaa op af den.

Nu kunne han bestemt høre, at Larmen kom fra Enden af Søen. Han styrtede da derhen og saa, at der var en stor Lækage i Dæmningen her,

I Krigens første Aar havde jeg en Kok, som hed Esa, en forstandig gammel Mand, som var meget blid af sig.

En Dag da jeg var inde at købe The i Duncans Urtekramhandel i Nairobi, kom en lille Dame med et skarpt Ansigt hen til mig og sagde, at hun vidste, at Esa tjente hos mig. Jeg sagde, at det var rigtigt nok. „Men han har været Kok hos mig før,“ sagde Damen, „og jeg kan godt have Brug for ham igen.“ Jeg svarede, at det gjorde mig ondt, da hun jo ikke kunde faa ham. „Oh, det er jeg ikke saa sikker paa,“ sagde hun, „min Mand er Embedsmand. Vil De sige til Esa, naar De kommer hjem, at jeg vil have ham tilbage, og hvis han ikke kommer, bliver han udtaget til *Carrier Corps*“ – det var det indfødte Bærerkorps under Krigen. „Jeg har ladet mig fortælle,“ sagde hun, „at De har godt med Tjenestefolk i hvert Tilfælde.“

Jeg fik ikke straks fortalt Esa om dette Møde med hans forrige Frue, det var først næste Aften, at jeg kom i Tanker om det og gentog for ham, hvad hun havde sagt til mig. Til min Forbavselse blev Esa ude af sig selv af Skræk og Fortvivlelse. „Oh, hvorfor sagde du det ikke straks, Msabu?“ raabte han, „Da men gør bestemt, hvad hun har sagt, og jeg maa hellere tage afsted med det samme.“ „Det er jo noget Snak,“ sagde jeg, „jeg kan ikke tro, at de skulde kunne tage dig ud saadan.“ „Gud hjælpe mig,“ sagde Esa, „naar det bare ikke allerede er for sent.“ „Men hvad skal jeg gøre uden Kok, Esa?“ spurgte jeg ham. „Ja, hvad skal du gøre?“ sagde Esa, „du har jo heller ingen Kok, naar jeg er ude med Carrier Corps, eller naar jeg ligger død, som jeg saa meget snart kommer til at gøre.“

Saa dybt sad Frygten for Carrier Corps dengang i Folket, at Esa ikke vilde lade sig sige. Han bad mig om at laane ham en Lygte og begav sig alstet til Nairobi midt om Natten, med sine Ejendele pakket sammen i et Tørklæde.

Esa var borte fra Farmen i næsten et Aar. I den Tid traf jeg ham et Par Gange i Nairobi, og engang købte jeg forbi ham paa Ngong-Vej. I Løbet af dette Aar blev han gammel og mager, og furet i Ansigtet, og hans runde sorte Hoved blev graat i Toppen. Inde i Byen vilde han ikke tale med mig, men da

og at alt Vandet, og Fiskene med strømmede ud gennem Hullet. Han tog da fat paa at stoppe Lækken til, og arbejdede paa det hele Natten, og først da hans Arbejde var færdigt, vendte han tilbage til sit Hus og gik i Seng.

Da Manden nu vaagnede næste Morgen og saa ud af sit lille runde Vindue – saadan sluttede Historien med saa megen dramatisk Effekt, som Fortælleren kunde lægge i Ordene – „hvad saa han da –?

En Stork!“

Jeg er glad over, at jeg har hørt denne Historie, og jeg vil huske paa den i Nødens Time. Manden i Historien blev grusomt narret og svære Hindringer blev lagt paa hans Vej. Han maa have tænkt: Hvilken lang Række Uheld! Hvor det dog gaar op og ned for mig! Han maa have undret sig over, hvad Meningen vel kunde være med alle hans Prøvelser, han kunde ikke vide, at det var en Stork. Men gennem hele sin Lidelseshistorie holdt han sig sit Formaal for Øje, intet fik ham til at vende om og gaa hjem, før han havde faaet sit Arbejde gjort. Han fuldførte Løbet og bevarede Troen. Den Mand fik ogsaa sin Belønning, om Morgenen saa han Storken. Da maa han have leet højt.

Den mørke, trangt Vej jeg løber paa, den dybe Grube hvori jeg nu ligger, paa hvilken Fugl kan de vel være Kløerne? Naar mit Livs Tegning er fuldført, skal da jeg, skal da andre Folk se en Stork?

Infandum, Regina, jubes renovare dolorem: – Troja i Flammer, syv Aars Landflygtighed, tretten gode Skibe gaaet tabt. Hvad der skal komme ud af det? „Uovertruffen Elegance, majestætisk Værdighed og uforlignelig Sødme.“

Man læser den kristne Kirkes anden Trosartikel med Forfordelse. „Ophængt paa Korset, nedtaget og begravet, nedfaret til Helvede, paa den tredje Dag igen opstanden, siddende ved Guds, den Almegetiges højre Haand, hvorfra han skal komme at dømmes Levende og Døde.“ Hvor det gaar op og ned, mere frygteligt endnu end for Manden i Historien. Hvad kommer der ud af det? Den anden Artikel i den halve Verdens Trosbekendelse.

Hjertet, drog nu bort fra Huset og Sletterne, for at spore og løbe, vejre i Luften og være ude af sig selv af Glæde, paa nye Jagtmarker.

Nogle af mine Folk rejste nu ogsaa fra Farmen. Da der ikke længere var nogen Kaffe eller nogen Kaffeabrik der, blev Pooran Singh arbejdsløs. Han vilde ikke begynde paa andet Arbejde i Afrika, og tilsidst bestemte han sig til at rejse tilbage til Indien.

Pooran Singh, som beherskede Metallerne, tænkte og opførte sig udenfor sin Smedie som et lille Barn. Han kunde slerikke stille sig klart, at det nu var slut med Farmen. Han sørgede over den, og græd klare Taarer, som løb ned i hans store sorte Skæg, og i lang Tid plagede han mig med sine Forsøg paa at faa mig til at blive paa Farmen og sine udviklede Planer om, hvordan vi skulde bevare den og faa den til at betale sig. Vore Maskiner havde, i al deres Beskedenhed, været hans Stolthed, og nu var det en Tid lang, som om han var naglet fast til Dampmaskinen og Kaffetørringsmaskinen i Fabriken, hans blide, sorte Øjne slugte hver Møtrik i dem. Men da han tilsidst var kommet til Overbevisning om, at Situationen var haabløs, opgav han det hele paa een Gang. Han var endnu sorgfuld, men han var ganske passiv og blød i alle Ledemod, og begyndte fra nu af, naar jeg talte med ham, at fortælle mig om sine Rejseplaner.

Han rejste uden anden Bagage end en lille Kasse med Værktøj og sit Loddendstyr, som om han allerede havde sendt sit Hjerte og sin Eksistens tværs over det indiske Hav, og det nu kun drejede sig om at faa hans beskedne, brune Person, og hans Loddapparat, med.

Jeg vilde gerne give Pooran Singh en Afskedsgave, og haabede paa, at jeg skulde have en eller anden Ejendel, som han vilde synes om at faa, men da jeg talte til ham om det, raabte han straks med stor Glæde, at han vilde have en Ring. Jeg havde ingen Ring at give ham og ingen Penge at købe en Ring for. Dette hændte allerede nogle Maaneder tidligere, dengang Denys plejede at køre ud til Middag paa Farmen, og en Aften satte jeg ham ind i Sagen. Denys havde engang givet mig en abessinsk Guldring, der kunde skrues paa Fingren, og passe enhver Haand. Nu fik han en Mistanke om, at jeg saa paa hans

Ring med den Plan at give den til Pooran Singh, for han havde før beklaget sig over, at jeg forærede alt, hvad han gav mig, bort til mine farvede Folk. For at forhindre, at det skulde ske i dette Tilfælde, tog han Ringen af Fingren paa mig, og sagde, at han vilde beholde den, til Pooran Singh var rejst. Det var kun nogle faa Dage, inden han fløj til Mombasa, og saadan gik det til, at Ringen blev begravet med ham.

Før Pooran Singh rejste, havde jeg imidlertid ved Salg af mine Møbler faaet Penge nok til at købe ham den Ring, som han ønskede sig, i Nairobi. Det var en tung Guldring med en stor rød Sten, der i mine Øjne tog sig ud som Glas. Pooran Singh blev saa glad over den, at hans klare Taarer igen flød og faldt paa den, og jeg tror, at Ringen hjalp ham over hans endelige Afsked med Farmen, og med hans Maskiner. Hele den sidste Uge havde han den paa, og naar han kom op til Huset for at tale med mig, holdt han Haanden i Vejret og viste mig den med et stort, smeltende Smil. Det sidste, jeg saa af Pooran Singh paa Jernbanestationen i Nairobi, var denne smalle mørke Haand, der havde arbejdet for mig med saa rasende Hast. Den blev rakt ud imod mig gennem Vinduet i den overfyldte, brændende hede, indføjte Jernbanevogn, hvori Pooran Singh havde anbragt sig ovenpaa sin Værktøjsskabe, og den røde Sten i Ringen straalende som en lille Stjerne, da den viftede venligt op og ned, i hans sidste Farvel til mig.

Pooran Singh rejste til Punjab til sin Kone og sine Børn. Han havde ikke set nogen af dem, med Undtagelse af sin Søn Delip Singh, i mange Aar, men de havde bevaret Forbindelse med ham ved at sende ham store Fotografier af sig selv, som han opbevarede nede i sit lille Bølgeblik-Hus ved Fabriken, og viste mig med inderlig Rørelse og Stolthed, naar jeg kom derned. Jeg fik flere Breve fra Pooran Singh allerede fra Skibet, paa Vejen til Indien. De begyndte alle paa samme Maade: „Kære Mensahib, Farvel“, og fortsatte saa med Beskrivelser af hans Oplevelser paa Rejsen.

En Ugestid efter Denys' Død havde jeg en Morgen en mærkelig Oplevelse.

Jeg laa i Sengen og tænkte paa de sidste Maaneders Begiven-

heder og prøvede at komme til Klarhed over, hvad det egentlig var, som var hendt mig. Det saa ud for mig, som om jeg paa en eller anden Maade maatte være kommet ud af den regelmæssige menneskelige Tilværelse og ind i en Malstrøm, hvor jeg aldrig burde have været. Hvor jeg end gik, skred Jorden bort under Fødderne paa mig, og Stjernerne faldt fra Himlen. Jeg tænkte paa Digtet om Ragnarök, hvori Stjernerne Fald er beskrevet, og paa Verset om Dvergene, som løres at sukke dybt i Fjeldet, og som døer af Skrek. Alt det, der var sket, tænkte jeg, kunde ikke være simpelthen et Sammentræf af Omstændighederne, hvad Folk kalder en Kæde af Uheld, men der maatte ligge et samlende Princip under det altsammen. Hvis jeg nu kunde finde det, vilde det endnu være mig muligt at redde mig ud af Sammenbruddet, og hvis jeg saa efter paa det rette Sted, kunde jeg maaske se det der. Jeg maatte staa op, gaa ud og se mig om efter et Tegn.

Mange Mennesker vil mene, at det er en urimelig Ting at forlange et Tegn af Skæbnen. Dermed hænger det saadan sammen, at der kræves en særegen Sindstilstand for overhovedet at kunne forlange et Tegn, og at ikke alle Mennesker nogensinde har befundet sig i denne Sindstilstand. Hvis man med denne særlige Indstilling beder om et Tegn, kan man ikke undgaa at faa Svar, det følger som en naturlig Konsekvens af selve Forlangendet. Paa samme Maade samler en begavet Kortspiller tretten tilfældige Kort sammen paa Bordet og tager op derfra, hvad man kalder en Haand, en Enhed. Hvor andre Folk ikke kunde tænke sig andet end at melde Pas, stirrer en Deklaration, en Storeslem ham ret ind i Ansigtet. Er der en Storeslem i de Kort? Ja, for den rette Spiller.

Jeg gik ud af Huset og paa maa og faa over mod Folkenes Hytter. De havde lige lukket deres Høns ud, og de løb ud og ind mellem Husene. Jeg stod lidt og saa paa dem.

Fathimas vældige, hvide Hane kom stoltscrende op foran mig. Med eet standsede den, lagde Hovedet paa skraa og rejste Kammen, for fra den anden Side af Stien kom der ud af Gresset en lille, graa Kamælcon, der ligesom Hanen selv var tidligt ude for at finde sig noget at spise. Hanen gik lige løs paa Kamælconen og udstødte nogle korte Kluk af Tilfredshed. Kamæl-

leonen stoppede brat op ved Synet af Hanen, som om den blev forvandet til Sten. Den var bange, men den var ogsaa modig. Den satte Fødderne i Jorden, aabnede Munden paa vid Gab og, for at skræmme Fjenden fra sig, smækkede den lynsnart sin lange, stive, kølleformede Tunge ret ud af Halsen mod Hanen. Hanen stod et Øjeblik, som om den var forlegen og betænkte sig. Saa slog den rask og besluttsom sit Næb ned som en Hammer, og plukkede Kamælconens Tunge ud.

Hele Oprinet mellem de to havde været ti Sekunder. Nu jog jeg Fathimas Hane bort, tog en stor Sten op og slog Kamælconen ihjel. Den kunde ikke leve uden sin Tunge, for Kamælconerne fanger de Insekter, som de lever af, med Tungen.

Jeg var saa redselslagen over, hvad jeg havde set – for det havde været et grufuldt Drama i Miniature-Udgave – at jeg gik hen og satte mig paa Stenbænken ved Huset. Der sad jeg længe, og Farah bragte mig min The derud og stillede den paa Bordet. Jeg sad og saa paa Jorden og turde ikke løfte Øjnene, saa farlig forekom hele Verden mig.

Kun ganske langsomt i Løbet af de næste faa Dage gik det op for mig, at jeg havde faaet et kraftigt, aandfuldt Svar paa mit Raab. Jeg var paa særlig Maade blevet hædret og udmærket. De Magter, jeg havde kaldt paa, havde staaet paa min Værdighed, mere end jeg selv havde gjort, og hvad andet Svar kunde de da give? Dette var jo tydeligvis ikke Øjeblikket til at pylre, og de havde paa storslaact Vis, vendt det døde Øre til min Svagthed. Vældige Magter havde leet ad mig, eller til mig, med et Ekko fra Højene.

Saa var jeg ogsaa godt tilfreds med, at jeg havde været ude i Tide til at redde Kamælconen fra en langsom pinefuld Døds.

Det var omtrent ved denne Tid, skønt det var, inden jeg havde sendt mine Heste bort, at Ingrid Lindstrøm kom ned fra Farmen ved Njoro for at bo nogle Dage hos mig. Dette var et Ven-skabsstykke af Ingrid, for det var svært for hende at komme bort fra sin egen Farm. Hendes Mand havde taget Arbejde paa en stor Sisal-Plantage i Tanganyika for at kunne betale af paa deres Prioriteter i Njoro, og han svedte nu dernede, seks Hun-

hvad Tid man har været her eller dér; men saavidt jeg kan se, er det *muligt* for Lori at have myrdet Barnet imellem, at jeg talte med ham nede i Haven, og han igen kom op og talte til mig paa Vejen til Dickens. Hans Opførsel den Aften var i mange Retninger meget underlig, bl. a. kom han ikke tilbage til sin Hytte, men tilbragte Natten hos nogle Kikuyus, hvor han aldrig før har været, og naar jeg nu tænker paa det, var han ogsaa ret mærkelig, da han kom op og talte til mig; han kom listende saa sagte bag mig at det gav et Sæt i mig, da han talte, og hvad han sagde, var det rene Vrøvl, - jeg kan tænke mig at han har set mig og er fulgt efter mig for at kunne skaffe et Alibi. Men alt saadant er jo altfor tyndt at dømme, eller egentlig bare mistænke en Mand paa. De tror at de har fundet en Stok som tilhører ham, og hvorpaa der er Blodpletter; men jeg har nu ikke megen Tillid til det lokale Politis Intelligens, og de sværmer for at spille Sherlock Holmes. Det mindede mig mest om Forhøret i „Alice in Wonderland“, da han udspurgte mig: „Kan De huske, hvad Lori havde paa?“ - „Nej, aldeles ikke.“ - „Kan De huske, om han havde en Stok i Haanden?“ - „Nej, slet ikke.“ - „Det er meget important.“ Bogen frem og det nedskrives: Baroness Blixen kan sletikke huske, hvad Lori havde paa etc. - og videre i den Dur...

Jeg har tænkt saa meget paa, hvad Du skriver om Forholdet imellem Dig og Moster Bess... Jeg har saa ofte en Følelse af, at Magleaaas' Nærhed har bidraget til at gøre Moster Bess' Alderdom mindre lykkelig, og at det er dette Forhold som spiller ind ogsaa her. Jeg synes at det er, som om det Ideal hun ser deri, har gjort hende mindre tilfreds med, hvad hun selv har opnaaet i Livet, og paa en Maade givet hende den Opfattelse at Ægteskab og Børn i saa høj Grad er „Lykken“ i Tilværelsen, at de Mennesker, som har opnaaet denne, altid „eo ipso“, - og jo tidt temmelig ufortjent, - er „De Rige“, og hun selv den lille i Forholdet til dem... Der er jo noget sygeligt i dette, og efter min Opfattelse noget rigtig sørgeligt, naar det gælder Moster Bess, som netop paa mange Maader er saa rig og saa elsket og beundret, og som burde finde sin Stolthed i just at være „a glorious strongminded old maid of old Denmark“, og jeg kan forstaa, at der for Dig maa være noget meget tryk deri til Tider, som naar man hører „Underklassen“ med den samme bitre Stolthed paa, at de jo er „Proletarer“ og „uden Dan-

nelse og Opragelse“, netop i de Øjeblikke, da den ulykkelige „Overklasse“ føler sig haardst stillet med Skatter og Krav etc...

Farah kan faa en Raptus af samme Art og pukke paa sin privilegerede Elendighed som „only a coloured man“, til jeg maa sige „Hold nu op med det Sludder, Farah; Du har det jo meget bedre end jeg“, - men han kan lettere angribes, fordi jeg er overbevist om at han i Virkeligheden paa ingen Maade vilde bytte med mig, mens jeg tror at det ligger dybere hos Moster Bess. Jeg selv er kommet til det Resultat, at det sletikke kan nytte at komme ind paa noget af den Slags overfor hende; maaske kan hendes Syn komme til at forandre sig igen, - det var jo saa langt fra at være hendes Opfattelse, som jeg husker hende fra min Barndom og tidlige Ungdom. Indtil da har Du min Sympathi, og saa ved jeg jo da ogsaa, at der mellem Dig og Moster Bess er saa meget Kærlighed, Trofasthed og Forstaaelse, at en lille fix Idé kan tages uden videre Besvær...

Til Ingeborg Dinesen

Ngong. 3die Januar. 1928.

... Denys og jeg havde en stille Gentagelse af vor Julemiddag med Illumination og Gran, men gav Afkald paa at sidde oppe til Midnat for at tage Afsked med det gamle Aar. Jeg kan jo ikke sige andet, end at det har været et dejligt Aar, med Dit Besøg, og trods alle Ængstelser dog et ret tilfredsstillende Resultat paa Farmen, og Denys' lange Besøg, og gode Efterretninger hjemmefra.

Nu skal Du høre om noget morsomt som hændte Nytaarsdag. Helt tidligt om Morgenen gjorde Denys og jeg vore minds op, at vi skulde prøve at køre ad den nye Vej fra Ngong til Narok og indhente den omtalte Safari, for at bringe dem nogle Bøsser og Kikkerter som han vilde laane dem. Vi har ikke kørt ad den Vej før, og forresten viste det sig at den ikke var ført igennem mere end halvvejs, saa vi traf ikke Safarien. Det var den dejligste klare Morgen, og det er en meget smuk Vej, - den gaar ned dér, hvor Thomas var ude og skyde med Palme, og er meget godt anlagt; jeg ærgrede mig over at den ikke var der, da Du var herude, det vilde rigtig have været en Tur for Dig. Vi saa en Mængde Game, Elands, Zebra og Grant. Saa, da vi havde kørt 15 miles fra Huset her, pegede Kanuthia ud til højre og hviskede „Simba“, og ganske rigtig,

– over en uhyre mørk Masse, som senere viste sig at være en dræbt Giraf, knejsede en stor Løve med Ansigtet lige imod os. Nu har Masaierne været meget plaget af Løver, og Denys er før blevet bedt af Game-Department om at forsøge at skyde Løver der, saa vi syntes jo, det var en god Opportunity. Denys skød den i to Skud, paa omtrent 250 yards, – en gammel Løve, ikke nogen videre Manke, men hvor er de store og pragtfulde, og hvor var det morsomt at se dem igen. –

Vi dækkede den saa til med Tornegrene, for at flaa den paa Tilbagevejen, og kørte videre for som sagt, 6 miles længere fremme, at komme til Ende med hele Vejen, saa at vi maatte vende om og køre tilbage. Jeg skulde nu se efter Giraffen, for at vi ikke skulde køre forbi den, og da jeg fik den i Sigte, kunde jeg knap tro mine Øjne: der stod en anden Løve paa den og saa efter os, – en aldeles pragtfuld, black-maned stor Løve, jeg tror den bedste jeg har set. Jeg tror at det maa være et af de smukkeste Syn i Verden. Vi sad lidt og betænkte os, om vi skulde skyde den eller ikke, men kom til det Resultat at vi maatte have den, saa ligesom den vilde til at gaa sin Vej, skød Denys den; den sprang højt op i Luften og faldt lige ned. Denys siger at det er det bedste Skind, han nogensinde har faaet; Manken var aldeles sort og gik helt tilbage over Skuldrene. – Vi flaaede dem saa beggeto og nød meget stolte og tilfredse en Nytaars-Breakfast af Brød og Ost, Rosiner og Mandler, som vi havde medbragt, og en Flaske Rødvin, i den klare dejlige Luft, med Ngong Hills og de friske grønne Sletter omkring os; jeg tror da ikke, jeg har haft en herligere Nytaarsmorgen. Vi kørte saa til Nairobi med Skindet, – vi har forresten holdt hemmeligt for alle Mennesker, hvor vi saa disse Løver, for ikke at faa hele Nairobi ud og skyde der. Du kan ikke tænke, hvor stor en Giraf ser ud, naar den ligger saaledes paa Jorden, – og hvor den kan stinke! Kanuthia fik 4 Flasker Fedt af Løverne, hvoraf Denys købte en Flaske af ham til Poor Singh; Tommy kan nok huske, hvor ivrig han var efter at faa Løvefedt. Hvis 1928 vil fortsætte paa en lige saa flot og morsom Maade, har man jo noget at se frem til.

Denys rejser imorgen ud paa sin Safari ...

Til Ingeborg Dinesen

Ngong. Søndag 8. 1. 28.

Mit elskede Lam.

Det mærkeligste, som er sket her i denne Uge, var at vi havde et Jordskælv i Fredags Nat. Det var vel nok et lille usselt et; men for den, som ikke har experienced Jordskælv før, var det alligevel en særlig Oplevelse. Jeg var i Badeværelset ifærd med at gaa iseng, og min første Tanke var at en Leopard paa en eller anden Maade var kommet op paa Loftet; men da hele Huset begyndte at gynges, maatte det jo forklares paa anden Maade. Trods at det i sig selv er en ubehagelig Følelse, er der noget, om jeg saa maa sige, berusende ved det, at noget som man har betragtet som livløst, kan begynde at røre paa sig. Man føler som om man maatte klappe Jorden og tale til den: Naa, saa Du er levende after all, min gamle Jord! – Juma siger at han har oplevet det før i Uganda, og da døde Kong Edward samme Dag! – saa nu kan vi jo være forberedte paa store Begivenheder ...

Politiet kredser om Huset, da det menes at vi har en Røverbande her paa Farmen; de slog en Inder og en Native ihjel i Limoru iforgaars. Igaar kom en Askari op og sagde at der var en Kikuyu, som vilde vise Politiet deres Gemmested, hvis vi vilde give ham 20 Shgs, og bad mig lægge dem ud; men jeg syntes, det var en saa mean Affære, at jeg ikke vilde have noget med den at gøre. Der er for mig noget saa rædsomt ved noget som bliver fanget, at da jeg saa Haandjærmene i Politibetjentens Hænder, vilde jeg have været præget til at sende et Bud ud og advare Morderne. Hvis jeg vidste, hvor de var, og at de ikke vilde slaa mig ihjel, vilde jeg i det hele taget gerne træffe dem; der er jo altid noget tiltalende ved Folk som er helt desperate ...

Farahs Kone er kommet og er rigtig sød; det er ikke saa let for den lille Stakkel i disse helt fremmede Forhold, hun kan ikke tale ét Ord Suaheli, – hvori Alis unge Kone nu giver hende Timer, – og Farah er vist nok en grulig Hustryran. Der er en vis Værdighed over de fleste Somalikvinder, som er tiltalende; hun her er ikke smuk, men de er pænt skabt, med smukke Hænder og Fødder, og fører sig smukt.

Sig til Tommy, at jeg har Kamantes lille Broder Titi som Hundetoto nu, – Tommy kan nok huske ham. Han var blevet arbejdsløs,

1)

I den obekanta tystnaden lösgör sig synintryck och situationer, hur han kommer emot mig med den där glimten i ögonen, hur han säger mitt namn, hur han mönstrar mig för att se om jag är trött, ett helt livs gemensamhet, från barndom till vuxenhet, självklarheten i hans långsamma rörelser, min otålighet och glädje. Allt överskuggas nu av oåterkallelig tystnad och rent mörker. Alla tavlor och föremål talar till mig om honom, om hans ordning, om samlarens ansvar och ömhet. (s. 9; it: 13)

2)

Hans plats vid skrivbordet har varit den axel kring vilken min värld snurrat, hans blick på mig har fyllt min existens med mening. (s. 10; it:14)

3)

Allt har gått upp i hans större ordning, i den samling som gav hans liv kraft, ett säreget motstånd mot den upplösta världen. Med sin sytrådsliknande stil har han nätterna igenom noterat sammanhang och strukturer, kommentarer och infall, fakta och historier. Här ligger hans encyklopedi, de ord han gjort till sina, den kraft han satte emot tomheten. Jag slår på måfå i en av böckerna: »Fåglar större än vinden vet inte var de ska vila sin vinge«. Orden drar mig mot honom, jag känner fortfarande hans andning, trots att jag nyss slutit hans ögon. Jag bläddrar vidare, hastigt och nervöst: »Romanen är vanligen föreningen av två absoluta, absolut individualitet och absolut universalitet.« Jag är ensam med hans gåva. (s: 10; it: 14-5)

4)

Det är en romanvärld min pappa har gett mig, alla dessa citat, fingervisningar, gestalter och historier som han lämnat efter sig. Gestalterna i hans samling är budbärare. De framstår som en spegling av en drömd roman som för evigt ska förena oss två. Han har gett mig en ny uppgift. Nu ska jag inte ta hand om honom, inte ringa några samtal, inte lyssna till hans fritt svävande associationer. Nu ska jag hålla ihop det som är vårt. Jag är den siste som minns. Alla dessa disparata element som egentligen inte hör ihop, men som på grund av en enande kraft – (s. 11; it: p. 15)

5)

Och vad är »den verkliga världen« inför utplåningen? Vem kan tala om verklighet inför döden, vem är stark nog att dö utan skräck, vem kan lindra all sorg i en sons bröst inför den övergivna skrivbordsstolen, vem kan förklara den verkliga världen, när en son och en dotter en dag ska stå i vördnad inför en pappa som, med gasbinda kring huvudet, för att inte käken ska gapa öppen mot tomheten, ligger som en helig astronaut i stram givakt mot himlen, i väntan på att slukas av den stora tomheten. Den stora samlingen, värdelös i det allmänna medvetandets och ekonomins ögon, och romanen är allt vi har inför döden. Min pappa visste det och gav oss den insikten i arv. der stjärnor. Antalet vintergatsystem, »galaxer«, som är synliga i de bästa teleskopen uppgår till en miljard. (s. 11; it: p. 16)

6)

och när han låg utsträckt och död och hade sett på mig för sista gången, när pupillen hade vandrat från sidan där min syster satt, mot mig och mina ögon, och sedan brustit

och förvandlats till ett med mig, just då när andningen upphörde var jag ändå osäker på om han inte skulle resa sig upp en sista gång och förklara serven, berätta att han ändrat uppkastet [...] (s. 12; it: p. 18)

7)

Varför för en sådan tanke i mig? Vad handlade alla dessa minnesbilder om, helt oförmodat utlösta av detta verk i en bibliotekssal i Paris? (s. 15; it: pp. 20-1)

8)

Min pappas ensamma kamp för samlingens upprätthållande, lägenhetens virrvarr av tavlor och föremål, hemsläpandet av fynd från loppmarknader när pengarna inte räckte till en tavla på auktion, allt detta var en galnings verk, en outsiders hobby, ett lustigt påhitt. Maskinmänniskorna var bergfast övertygade om att allt detta var förklädnad. Min pappa hade inte uppnått något, han hade ingen ställning eller position. I själva verket var min pappa, och detta var både angenämt och lugnande för maskinmänniskan att konstatera, en fattig människa. Det såg man på vår bil. Men det var, enligt honom, en för omvärlden hemlig och av min pappa fullständigt ignorerad fattigdom, därinne i konstens sköna tempel. (s. 20; it: p. 27)

9)

Sorgen påverkas av frågor som blev hängande i luften, samtal som avbröts, minnen som inte längre kan efterfrågas. Därför utlöser sorgen en process av rekonstruktion som omfattar den sörjandes hela tillvaro och tankevärld. Det finns ett skapande element i sorgen som är läkande, en förbindelse till det förflutna som aktiverar alla de sammanhang som håller på att gå förlorade. Fotografierna blir plötsligt heliga, de egna minnena kopplas till en existens som vi inte vet något om, min pappas liv innan jag fanns till. (s. 22; it: p. 30)

10)

Jag känner kontinuiteten i flödet. Min pappas tro på bildning och utveckling är inte död utan lever kvar i våra och ersättarnas rörelser (s. 26; it: p. 35)

11)

När jag såg de svarta anteckningsböckerna ligga prydligt staplade på det övergivna skrivbordet visste jag att det var hans sista gåva till mig. Vi skulle fortsätta prata, helt enkelt, i mörkret, bortom och genom dödens erfarenhet. Om allt på den vackra och hemska jorden, där ingen är bofast. (s. 27; it: p. 36)

12)

Jag vill hindra tiden från att gå; det här rummet är mitt enda hem. Här ligger den ende som fortfarande håller ihop mig. Den här doften har jag vuxit upp i, här ligger allt jag tror och litar på, här ligger min förtröstan och min tillit. Jag berättar oupphörligt för min pappa om vårt liv, jag försöker hålla honom kvar med våra historier som ändå ska försvinna. Jag försöker trösta oss med minnen, jag vill skydda oss från förgörelsen med

allt som hänt, allt vi tyckte var stort och viktigt. (s. 30; it: p. 39)

13)

Jag måste lita på vårt livs alla fingervisningar och sätta fantasin i rörelse. Ingenting av skräpet får glömmas bort. Huvudordet är »konstellationer«. Upprätthålla konstellationerna! Det är samma strategi som i hans samlande. Världen närvarande, till och med ordnad. Även i sista ögonblicket. Allra viktigast då. Inte förlora tron. Ordern är given, budbäraren beredd. En son rör vid sin pappas hår som en fader. Vi är tillbaka där vi började. (s. 32; it: p. 42)

CITAZIONI G. ROSENBERG

1) *I en personligt hållen essä skärskådar Göran Rosenberg vår civilisations största och mest genomgripande utopi: Det förlovade landet, Messiasriket, Sion, Israel. Det förlorade landet är på en gång en spännande idéhistorisk odysseé och en politisk självbiografi. [...] Bokens titel ger en fingervisning om var författarens egen resa så småningom slutar. Startar gör den i många och skilda utgångspunkter: I en trettonårig pojkes 'uppstigning' till och fostran i det tidiga sextiotalets Israel, 'vår tids Sparta'. I de tusenåriga bibliska och messianska drömmar som närt såväl judendomen som kristendomen. I den emanciperade judendomens, upplysningens, socialismens och nationalismens ideologiska häkkittel. I Förintelsens apokalyptiska skugga. I pionjärsionismens radikala teorier, glödande ansikten och dåliga samveten. I Palestinakonfliktens krig, fördrivningar och erövringar. I 68-vänsterns och palestinarörelsens upproriska och konspiratoriska miljöer. I den laddade skärningspunkten mellan det israeliska nittiotalets nymessianska aggressivitet och dess längtan efter fred och normalisering.*

"Ett mästerverk av en stilistisk briljans vi ej skådat sedan Tingstens memoarer. En självbiografi som höjer sig till en analys av vår tids utopier och messianska drömmar, ej bara Israels..." Per Wästberg, Dagens Nyheter

2) *"Ett kort uppehåll på vägen från Auschwitz" är en klok, vemodig, vacker och djupt personlig bok. Såväl litterärt som journalistiskt har Göran Rosenberg på ett enastående sätt bidragit till den svenska berättelsen om Förintelsen." Jens Liljestrand, DN "Ett kort uppehåll på vägen från Auschwitz", är så nära en stor roman man kan komma, utan att den för ett ögonblick lämnar verkligheten." Gunilla Kindstrand, Gefle Dagblad*

3) *Barnet ska göra Platsen till sin så att en ny värld ska bli möjlig för dem är det Projekt som snabbt fyller den lilla lägenheten med sina osynliga inventarier av drömmar och förväntningar (s. 17; it: p. 20)*

4) *Barnets namn har de på inrådan av nya vänner redan säkrat. Det nya språkets vanligaste pojknamn. Namnet är viktigt, har vännerna sagt. Ett främmande namn sticker ut och blir en belastning. Det tänkta namnet Gershon, efter Barnets farfar, slås därmed ut av Göran, som är ett namn som gjort för att skilja främlingar från infödingar. Den intrikata intonationen av det långa ö:et är vad som skiljer. De kunde också ha gett honom namnet Jakob, efter morfar, vilket hade varit enklare att uttala och egentligen inte alls hade stuckit ut eftersom det är ett namn som hör hemma också här, men jag tror att de vill vara på den helt säkra sidan i namnfrågan. De ger honom också namnet Jakob, men ett andranamn är ingenting man ropar ut från ett köksfönster (s. 21; it: p. 24)*

5) *Nåväl, om detta vet jag ju ännu inget, eftersom jag ännu inte känner mannen som just har stigit av tåget och som ännu inte är min far och som ännu inte vet att det här är hans sista uppehåll. Jag tror inte att han ens kan föreställa sig ett sista uppehåll eftersom jag inte tror att han ännu kan föreställa sig någon plats som sin. Jag tror i och för sig att han oavbrutet och nyfiket ser sig omkring för att undersöka om det här ändå kan vara en sådan plats eftersom behovet av åtminstone ett längre uppehåll har börjat tränga sig på. [...] Men vad han tänker om framtiden den där augustikvällen 1947 är ju bara spekulation från min sida och jag vill helst inte spekulera, och framförallt vill jag inte gå hans liv i förväg. Han har ännu bara levt i tjugofyra år och har genomlevt så mycket redan och har rätt att gå vidare med sitt liv utan att jag i förväg belastar honom med vad som kommer att hända med resten av det. Jag ska ta hans dagar som de kommer, och där jag inte riktigt ser hur de kommer till honom ska jag låta dem komma till mig. (s. 9-10; it: pp. 10-11)*

6) Vägen från Auschwitz är kantad av sådan oblyghet bör du veta, av människor som först säger sig varken ha sett eller hört någonting och i varje fall inte haft med saken att göra, och sedan säger sig ha varit motståndare till något som de varken har sett eller hört. Ingenting att förvåna sig över tyvärr, eftersom den oblyga lögnen är ett beprövat vapen mot minnet av just sådant som alltför många har sett och hört för att det ska kunna glömmas. Den oblyga lögnen löser upp marken under det som inte kan glömmas och gör ett gungfly av det. Till försvar mot ett sådant vapen måste minnet därför gång efter annan mobilisera sin samlade arsenal av vittnen, dokument och lämningar och om och om igen påla marken under sig. (s. 103; it: pp. 121-22)

7) Matpaketen är och förblir ett mysterium för mig. Varför dessa matpaket om ni inte är destinerade till Sverige för att överleva utan till Wöbbelin för att försvinna? Är alltsammans ett groteskt skämt bara? Nazisterna är specialister på groteska skämt. Eufemismer och groteska skämt. Varför tas inte paketen ifrån er? Hur lyckas ni behålla paketen i ett läger där de levande äter de döda? Jag har svårt att föreställa mig dig med ett matpaket i Wöbbelin, men det är som du vet mycket jag inte kan föreställa mig. Du skriver att det är matpaketen som räddar dig i Wöbbelin, och inte minst cigaretterna. Du skriver i brevet till kvinnan som ska bli min mor att du har 200 amerikanska cigaretter i Wöbbelin, vilket du får att låta som en smärre förmögenhet. Överhuvudtaget vill du inte att hon ska tro att du har haft det särskilt svårt på din väg från Auschwitz: "Av det som jag har skrivit till Dig nu ser Du att för oss var det inte så hemskt. Jag känner på mig att Du har upplevt värre saker." Du känner på dig, eftersom hon inte berättar för dig om sin väg från Auschwitz. Brev efter brev och hon berättar inte. Du känner på dig att den som inte berättar har något onämnt att berätta. Att hon inte berättar fyller dig med svart oro. Jag tror att du berättar för att få henne att berätta. Men tänk efter, hur mycket berättar du själv egentligen? Om dagarna i Wöbbelin nästan ingenting. I Wöbbelin "fick vi ordentligt på huden", är så långt du sträcker dig i detaljrikedom. Du berättar om de läckande barackerna och den "förfärliga" hungern, men ingenting om de levande döda. Jag tror mig plötsligt förstå vad du menar med att tråka ut. Att tråka ut är att berätta det som ingen av er vill belasta den andra med att veta. Tråka ut. Att berätta det outhärdliga. Så du berättar det som är uthärdligt att berätta. Om befrielsen exempelvis. (s. 135-136; it: pp. 161-62)

8) Som om slumpen hade fattat en särskild kärlek till just den här platsen. Och att denna slump likt en magnet hade dragit till sig det mest slumpartade av livsöden. Och att detta kanske just därför var det minst slumpmässiga i berättelsen om mannen som här hade stigit av tåget för att börja sitt liv på nytt. En i själva verket alldeles perfekt utvald plats för att göra just det kunde jag långt senare tänka; inga starka band till det förflutna, inga låsta planer för framtiden, inget färdigt scenario att kliva in i - eller stötas ut ur. Åh, detta långt senare! Så förrädiskt det smyger sig på! Detta förnumstighetens och efterklokhetens och efterrationaliseringens allt förkrympande perspektiv. Så enkelt att med ett penndrag eller två skriva in människor i en berättelse som för dem ännu måste vara oskriven, att belasta dem med en kunskap som de ännu inte kan ha, att stänga horisonter som för dem ännu måste vara vidöppna.

Så låt mig vara uppriktig om efterklokheten, eftersom den är genomgående och ofrånkomlig och förrädisk. När jag avviker från berättelsen om mig själv som general Patton i en till sopbil förklädd stridsvagn i färd med att inspektera mitt just erövrade territorium (för en utvikning om Per Olof Hallman och hans havererade stadsplan för södra utmarken) är jag fem år gammal och ska om några månader ertappas med att jumpa på isflak i kanalen. Detta kommer jag att förledas till av Tommy Hedman, som är två år äldre och bor i lägenheten till höger på första våningen och är från Falun och har föräldrar som en dag om året äter surströmming, även om mina föräldrar tror att det är en ruttande soppsåse som fastnat i den felkonstruerade kröken i nedersta delen av sopnedkastet. Till

Hedmans får jag inte gå in och med Tommy får jag inte leka. Alltså, för att vara uppriktig, av dessa händelser minns jag i bästa fall bara skärvor. Den tidiga morgonen med sopåkarna är skärvor av sovande lägenhet, solvarm trottoar, sötsura sopor, slamrande sopkärl, smutsoljiga overaller och klibbigt galonsäte mot bara ben. Jag är inte ens säker på att skärvorna är verkliga, än mindre på att jag fogat samman dem rätt. Jag är inte heller säker på att det är skärvorna jag minns, om man med minnas menar att aktivt erinra sig något. Hur erinrar man sig något som man ännu inte har satt något namn på och därför ännu inte har något ord för? Reflexer därför, snarare än skärvor; diffusa reflexer av kroppsliga förnimmelser av sinnliga erfarenheter utan ord och ordning. Jumpningen på isflaken: raspet av stelfrusna byxor mot blåkall hud, ljuset av kritvita ansikten i svart dörröppning, trycket av hårda händer, ljudet av skarpa röster, förnimmelsen av stryk. Stryk är i min värld ett ord med förnimmelse av isflak. Bara långt senare kommer orden för skräck och förtvivlan, och ännu senare orden för mardrömmarna som tapetserade den lilla lägenheten med fönster mot järnvägsspåren, och ännu senare orden för vad mannen som är min far och kvinnan som är min mor kan ha tänkt och känt när deras samlade mardrömmar plötsligt står där framför dem i vintermörka farstun, drypande av djupsvart vatten över deras tröskel, krasande av tunn is under deras fötter, brännande av dödlig kyla mot deras hud. Bara långt senare kan förnimmelser bli till berättelser. Bara långt senare kan stumma stråk av ordlöshet fyllas med spridda skärvor av språk. Bara långt senare kanar jag efter Tommy nerför den branta slänten mot kanalstranden vid järnvägsbron, och glider ut på den knakande isen, och ser mörka sprickor av vatten öppna sig under våra fötter, och känner fötterna slinta, och vattnet tränga in i stövlarna, och de kallstela byxorna skava mot kroppen på den tunga vägen hem mot förnimmelser av skräck och stryk. Bara långt senare kan jag bli barnet som berättar. Bara långt senare kan jag gräva efter skärvor i de stumma stråken, sila fram dem genom tidens avlagringar och foga samman dem till en berättelse. Det är inte barnet som minns. Det är jag som långt senare försöker minnas vad barnet förnimmer. "Det är inte med minnet vi utforskar det förflutna", skriver Walter Benjamin i en essä om sin barndoms Berlin. "Minnet är bara ett element för det förflutna, på samma sätt som marken är ett element för begravnade städer. Den som söker sitt förflutna måste gå till verket som en utgrävare, inte tveka att gång på gång gräva i samma material, sprida det som man sprider stoft, vända det som man vänder jord. För bara genom den noggrannaste genomsökning kan man förvänta sig att upptäcka skatterna som göms där; bilderna som skilts från sina gamla associationer och som nu – likt dyrbara fragment eller torson i en samlares galleri – visar sig i de prosaiska rummen för vår sentida förståelse." (s. 27-28-29/ it: 32-35)

9) (s. 247-8-9; It: 296-7-8-9)

10) Exakta datum fyller inte någon funktion på din resa. Det är för mig de fyller en funktion. Det är jag som behöver dem. Det är jag som behöver varje skärva som går att uppbringa för att du inte ska försvinna för mig. Någoting som inte så lätt kan suddas bort, revideras, förnekas, bortförklarats, förintas. Ett datum. En lista. Ett registerkort. Ett fotografi. De exakta namnen och numren på dagarna då din värld likvideras. (s.49; it: 58)

och sömnmedel. Under 1950 förvärras ångesten för en tid varvid Dr Lindner förskriver ett starkt sinnedövande preparat, Oxicon. Under 1959 fördjupas ångesten till en "synnerligen svår depression" varvid Dr Lindner föreskriver psykiatrisk specialistvård. Dr Lindner skriver detta i ett utlåtande den 3 mars 1960.

Ambitionen och ångesten i hård tävlan med varandra, år efter år, utan att jag ser det. Utan att du låter mig se det. Utan att du låter någon se det.

Du är alltid så glad, skriver Karin.

Bara långt senare ser jag skuggorna som följer dig i steget och som hotar att sänka dig i mörker om du så sackar det allra minsta.

Bara långt senare får jag ihop rösten i natten med rösten som så lätt och lekfullt sätter mjukt klingande namn på delar av min värld.

*

Dags att säga något om beteckningen överlevande, denna beteckning på människor i din belägenhet som sakta utkristalliserar sig sedan alla andra beteckningar har prövats och befunnits inadekvata och som förvandlar det faktum att ni fortfarande lever till det centrala i er belägenhet. Människor överlever ju saker och ting hela tiden, krig, förföljelser, olyckor, epidemier, utan att de därmed betecknas som överlevande annat än i direkt anslutning till den händelse som överlevts och då mest som ett konstaterande av faktum. Den som överlever fortsätter därefter att leva, inte att överleva. Överlevandet är normalt inte ett fortgående tillstånd utan ett momentant. Jag tror att beteckningen överlevande från början har den innebörden också för människor i din belägenhet, ett konstaterande av faktum. Ni har överlevt mot alla odds och ska nu leva vidare i någon av de kategorier som står er till buds; flyktingar, transitmigranter, repatriander, omflyttade personer, polska judar, statslösa. I början står det ju också klart för världen vad det är ni har överlevt och hur osannolikt det är att ni fortfarande lever.

Åtminstone saknas det inte vittnesmål. Inte heller bilder för den som orkar se. Orden är fortfarande ovana och överkliga och ibland språkförbistrande – gaskammare, dödsfabriker, utrotningspolitik, slutgiltig lösning, förintelse – men ni som har överlevt har ingen anledning bervivla att världen vet vad det är ni har överlevt och att världen skälver i sina grundvalar inför vetskapen och att världen efter är en annan än världen före. Något annat går inte att tänka sig. Det går inte att tänka sig att ni har överlevt för att världen ska glömma vad den just varit med om och fortsätta som om ingenting har hänt. Det måste finnas en mening med att ni har överlevt eftersom den allt överordnade meningen med den händelse ni har överlevt var att ingen av er skulle överleva, att ni alla skulle förintas utan att lämna minsta spår efter er, inte ens en benskräva skulle ni lämna efter, än mindre ett namn på en dödslista eller en dödsattest. Så i början överlever ni i förvissningen om att ni är spåren som inte skulle finnas och att detta är den särskilda meningen med att ni har överlevt. Det kan tyckas onödigt att överlevandet måste ges en särskild mening eftersom det i regel är mera meningsfullt att vara vid liv än att vara död, men hur annars rättfärdiga att ni lever medan alla andra är döda? Ni om några vet ju att det faktum att just ni har överlevt är en följd av de mest osannolika av omständigheter och de mest godtyckliga av tillfälligheter och att ni enligt varje realistisk sannolikhetskalkyl borde vara lika spårlöst förintade som alla de vars ansikten och röster ännu följer och förföljer er. Ja, att ni rentav har en skuld att sona för att just ni lever och inte de, särskilt som jag anar att ni inte kan frigöra er från tanken att det fanns de som bättre förtjänade att överleva än ni. Det är en förryckt tanke förstås eftersom död och överlevnad i Auschwitz inte var en fråga om förtjänst utan om förintelsekapaciteten hos gaskamrarna och krematorierna, men jag kan förstå att överlevnaden under sådana omständigheter kan komma att uppfattas som orättfärdig, eller i varje fall oförtjänt. Varför jag och inte de andra? Det är naturligtvis också en outhärdlig tanke som förr eller senare måste trängas

undan för att överlevnad ska övergå i fortlevnad. Så i början tror jag att den trängs undan av förvissningen om att ni inte bara har överlevt för er egen skull utan också för de andras, att ni är spåren som inte får förintas, att ni därför har en särskild skyldighet mot det liv som ni mot alla odds och mot all rättvisa har fått, att ni genom detta liv måste rättfärdiga det faktum att ni lever medan de andra är döda.

I varje fall är det så jag långt senare vill förklara rastlösheten och ambitionerna, ja kanske också lättheten och lekfullheten. Likt Lots hustru kan ni bara leva vidare om ni inte vänder er om och blickar tillbaka eftersom ni likt Lots hustru riskerar att förstenas vid anblicken. Men ni kan heller inte leva vidare om ingen ser och förstår vad det är ni har överlevt och varför ni ändå lever vidare. Jag tror att steget från överlevnad till fortlevnad kräver denna till synes paradoxala förening av individuell bortträngning och kollektiv erinring. Ni kan bara blicka framåt om världen blickar tillbaka och erinrar sig varifrån ni kommer och ser spåren som ni för vidare och förstår varför ni ändå lever.

Det är nu inte så att ni direkt ropar på världens uppmärksamhet och pockar på dess kollektiva erinran och erkänsla. Tvärtom är ni omvitnat förteguna om det ni varit med om. Jag tror att världen ni överlever till befolkas av två kategorier människor, de som vet och de som inte vet. Inför människor som vet behöver inte så mycket sägas och inför människor som inte vet är det svårt att säga något som inte riskerar att uppfattas som överkligt eller överdrivet eller patetiskt. Ganska snart upptäcker ni också att det ni har att säga riskerar att uppfattas som skrämmande och fränstötande. I varje fall slutar världen ganska snart att lyssna eftersom inte heller den kan uthärda att se sig om. Efter bara något år försvinner journalfilmerna från biograferna och vittnesmålen från tidningarna och språkförbistring, den svårartade, breder ut sig. Världen blickar framåt utan att blicka tillbaka och ni försöker så gott det går att göra detsamma. Jag tror att lättheten och lekfullheten är ett svar på